

ARTYKUŁY

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2018.23>

KATARZYNA PĘKACKA-FALKOWSKA

(Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu)

HORTI SICCI JACOBA BREYNE’A
Z 1659 I 1673 ROKU

Słowa kluczowe: Prusy Królewskie – XVIIw., historia botaniki, herbaria historyczne – XVII w., *herbarium vivum*, etnobotanika

W 1714 r. w jednym z listów pisanych do Johanna Philippa Breyne’a lekarz nadworny króla Augusta II Mocnego Christian Heinrich Erndtel skarżył się, że Polacy interesują się tylko sprawami politycznymi i wojnami, nie zaś studiami nad roślinami¹. Erndtel, tak jak jego korespondent, był doktorem medycyny i filozofii oraz zapalonym botanikiem, który rozpoczął w nowej ojczyźnie badania nad polską florą rodzimą². Ich zwieńczeniem miała stać się publikacja *Viridarium vel Catalogus plantarum circa Warsaviam nascentium*³.

Utyskiwania Erndtela na stan wiedzy botanicznej w Rzeczypospolitej Obojga Narodów na progu XVIII w. były zasadne. Z wyjątkiem katalogów roślin rosnących w warszawskich ogrodach królewskich⁴ oraz pojedynczych ob-

* Materiały z Forschungsbibliothek Gotha pozyskano w ramach Herzog-Ernst-Stipendium der Fritz Thyssen Stiftung.

¹ Forschungsbibliothek (dalej cyt. FB) Gotha, Chart. B. 786, k. 167–168v.

² Więcej o pobycie Erndtela w Polsce i jego zainteresowaniach botanicznych w drugiej dekadzie XVIII w. zob. Katarzyna PĘKACKA-FALKOWSKA, *Wstęp*, [in:] Christian Heinrich ERNDEL, *Pamiętnik podróży uczonej do Anglii i Holandii (1706–1707)*, tłum. i oprac. Katarzyna PĘKACKA-FALKOWSKA, Halina BOGUSZ, Warszawa 2018, s. 11–36.

³ Christian Heinrich ERNDEL, *Viridarium, Warsaviense sive Catalogus Plantarum Circa Warsaviam Crescentium*, [in:] idem, *Warsavia Physice Illustrata, Sive De Aere, Aquis, Locis Et Incolis Warsaviae, Eorundemque Moribus Et Morbis Tractatus; Cui Annexum Est Viridarium, Vel Catalogus Plantarum Circa Warsaviam Nascentium*, Dresdae 1730, s. 1–132.

⁴ *Catalogi plantarum quae A. 1651 Varsaviae in hortis botanicis regis Ioannis Casimiri celebrantur, secundum conspectum hortulanorum Bartholomei Gei et Jacobi Haic: accedit catalogus tertius plantarum indigenarum, quae circa Varsaviam nascuntur; Królewskie ogrody botaniczne króla Jana Kazimierza w Warszawie oraz systematyczny spis roślin tamże hodowanych*, oprac. Józef ROSTAFIŃSKI, Kraków 1928; Alina DOROSZEWSKA, *Królewskie ogrody botaniczne w Warszawie za Jana Kazimierza*, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* (dalej cyt. KHNT), R. 31: 1986, nr 2, s. 397–410; eadem, *The oldest botanical garden in Warsaw*, [in:] *Studies on the history of Bota-*

serwacji lekarzy i chirurgów nadwornych opublikowanych na łamach czasopisma „Miscellanea Curiosa”⁵, w XVII w. i pierwszym dwudziestoleciu wieku XVIII na ziemiach polskich nie powstawały w zasadzie żadne prace botaniczne⁶. Informował o tym z żalem także J. P. Brejne, kiedy opisywał stan badań z zakresu historii naturalnej prowadzonych w Koronie⁷. Chlubny wyjątek na mapie Rzeczypospolitej polsko-litewskiej stanowiły jedynie Prusy Królewskie. Wielkie miasta tej prowincji z Gdańskiem na czele były ważnymi ośrodkami studiów z zakresu *historia naturalis*, m.in. botaniki, mineralogii, zoologii i medycyny. W Gdańsku od XVI stulecia działali bowiem uczeni (*Gelehrte*) oraz amatorzy (*Liebhaber*) zainteresowani florą rodzimą i obcą w wymiarze nie tylko estetycznym, komercyjnym czy praktycznym⁸, lecz także – w przypadku części z nich – czysto poznawczym.

Zainteresowaniom botanicznym dawnych gdańszczan poświęcono wiele prac i artykułów. Skupiały się one m.in. na ich fascynacji *plantae exoticae*, pasjach kolekcjonerskich i bibliofilskich oraz, co istotne, autochorologii⁹. Trzeba bowiem pamiętać, że badania nad roślinami autochtonicznymi miały w Pru-

---

nical Gardens and Arboreta in Poland, red. Alicja ZEMANEK, Bogdan ZEMANEK, Kraków 1993, s. 47–58.

⁵ Zob. np. niekompletną listę tytułów w: Marcin ŁYSKANOWSKI, *Polonica w czasopiśmie XVII i XVIII wieku „Miscellanea Curiosa”*, *Historia nauk biologicznych i medycznych*, z. 5: 1961, s. 55–62.

⁶ O botanice jako samodzielnej nauce można mówić od czasów Andrei Cesalpino i Caspara Bauhina, którzy nie zwracając w swych dziełach uwagi na użytkowość roślin, uwolnili botanikę z roli dyscypliny pomocniczej medycyny. Stąd studia botaniczne to takie, które zajmują się roślinami jako samodzielnymi bytami. Być może pracą *stricto* botaniczną był zaginiony druk Gabriela Joannicego *Plantarum Cracoviensium indicem proprium latine confectum Serenissimae Principi Dominae Annae Infanti Sueciae oblatum* wydany w Krakowie w 1616 r.

⁷ Johann Philipp BREYNE, *Praefatio ad Lectorem benevolum*, [in:] Georgii Andreae HELWING, cum praefatione Johannis Philippi BREYNI, in qua de scriptoribus rerum naturalium Borussiae & Poloniae agitur, & multi errores Florae Prussiae modeste corriguntur, *Flora quasimodogenita, sive enumeratio aliquot plantarum indigenarum in Prussia, quarum in herbariis hectenus editis Borussicis aut nulla, aut superficialia facta est mentio, additis nonnullis iconibus descriptionibus et observationibus nec non annexo florilegio ad clima Prussiae accommodato, in gratiam botanophilorum adornata*, Gedani 1712, s. 1–2. Brejne nie zaliczał do związanych z Rzeczpospolitą Obojga Narodów badaczy *historia naturalis* Jana Jonstona.

⁸ W wymiarze użytkowym tudzież praktycznym roślinami interesowali się gdańscy lekarze i aptekarze, np. J. Placotomius; w wymiarze komercyjnym – liczni kupcy, m.in. ojciec J. Brejne’a; natomiast w wymiarze estetycznym – m.in. tacy kolekcjonerzy bez inklinacji botanicznych, jak Ch. Gottwald (który posiadał w swoim domu m.in. kwitnące erytryny).

⁹ Zob. np. Urszula SZYBKOWSKA, Magdalena MADEJA-GRZYB, *Herbaria i florilegia od XV do XVIII wieku ze zbiorów PAN Biblioteki Gdańskiej*, Pruszcz Gdański 2017; Magdalena ZIARNEK, *Badacze szaty roślinnej Pomorza sprzed 1945 roku*, Szczecin 2012, s. 15–30; Karolina TARGOSZ, *Jacob Breynius 1637–1697, „botanicus celeberrimus” w wymiarze europejskim*, Kraków 2010; Tadeusz SULMA, Zofia SCHWARZ, *Z dziejów botaniki na Pomorzu Gdańskim. Cz. II: Rozwój botaniki w Gdańsku w dobie Oświecenia*, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej, Seria B.*, z. 27: 1977,

sach Królewskich długą tradycję, stąd szata roślinna żadnej innej prowincji I Rzeczypospolitej nie została omówiona równie wnikliwie.

Pod koniec XVI w. o szacie roślinnej okolic Gdańska pisał Johann Wigand¹⁰. W XVII w. wśród uczonych podejmujących badania botaniczne nad florą rodzimą wymienić należy Nicolausa Oelhafa¹¹, Johanna Loesela¹², Christiana Menzela¹³, Lorentza Eichstada¹⁴ i Jacoba Breynęa. Stulecie później badaniami nad *plantae indigenae* Prus Królewskich wsławił się natomiast Gottfried Reyger¹⁵. W pierwszej połowie XVIII w. zainteresowania florystyczne wykazywali, co oczywiste, również inni gdańscy *Gelehrte*, m.in. J. P. Breynę czy Jacob Theodor Klein, acz w znacznie większym stopniu niż na roślinach lokalnych koncentrowali się oni na *plantae exoticae* i ich aklimatyzacji w Gdańsku¹⁶.

---

s. 63–118; iidem, *Z dziejów botaniki na Pomorzu Gdańskim*, *ibid.*, z. 14: 1968, s. 25–74. W wymienionych pracach została zebrana podstawowa literatura przedmiotu.

¹⁰ Johann WIGAND, *Catalogvs herbarvm in Borussia nascentium*, [in:] *Vera historia de succino Borussico, de alce Borussica, & de herbis in Borussia nascentibus. Item, de sale creatura Dei saluberrima, consideratio methodica, & theologica, etc.*, Jenae 1590, s. 48–88.

¹¹ Nicolaus OELHAFIUS, *Elenchus plantarum circa nobile Borusforum Dantiscum suā sponte nascentium: Earundem Synonyma Latina & Germanica, loca natalitia, florum tempora & vires exhibens*, Stettini 1643 (Gedanii 1656); Hugo Wilhelm CONWENTZ, *Oelhafens Elenchus plantarum circa Dantiscum nascentium*, *Schriften der Naturforschenden Gesellschaft Danzig NF*, Bd. 4: 1877, H. 2, s. 1–33.

¹² *Ioanni Loeseli plante in Borussia sponte nascentes*, Regiomonti 1654; idem, *Flora Prussica; sive, Plantae in regno Prussiae sponte nascentes. Quarum catalogum & nomina Johannes Loeselius [...] olim dissevit, nunc additis nitidissimis iconibus rariorum partim ab aliis nondum delineatarum plerarumque Prussiae propriarum & inquilinarum plantarum, earundemque accurata descriptione, nec non adjectis synonymiis veterum botanicorum, interspersisque observationibus historico-philologico-criticis & medio-practicis noviter efflorescentes curante Johanne Gottsched*, Regiomonti 1703.

¹³ Christian MENTZEL, *Centuria plantarum circa nobile Gedanum sponte nascentium adjecta appendicis loco ad Elenchum plantarum gedanensium excell. & exper. Dn Nicolai Oelhafii, regi medici, et physici gedanensis*, Dantisci 1650; idem, *Catalogus plantarum circa Gedanum sponte nascentium*, Dantisci 1658.

¹⁴ *Elenchus plantarum, circa nobile Borussorum Dantiscum, sua sponte nascentium D. Nicolai Oelhafii etc. cum synonymia earundem latina et germanica, indice autorum, locis natalibus, florum temporibus et viribus, denuo recensitus ac locupletatus a successore eius, (Laurentio Eichstadio) de quo in praefatione*, Gedani 1656.

¹⁵ Gottfried REYGER Soc. Phys. Ged. Secretarii, *Tentamen Florae Gedanensis Methodo Sexuali Adcommodatae*, Gedanii 1764, <https://doi.org/10.5962/bhl.title.45250>.

¹⁶ Zob. np. Biblioteka Gd. PAN, Ms 534, k. 130–143; Zofia SZWARC, *Prywatne ogrody botaniczne a rozwój nauk przyrodniczych w ośrodku gdańskim w XVI–XVIII w.*, KHNT, t. 31: 1986, nr 2, s. 411–444; T. SULMA, Z. SCHWARZ, *Z dziejów botaniki na Pomorzu Gdańskim*. Cz. II, *passim*; M. ZIARNEK, *Badacze*, s. 25–30; Katarzyna PĘKACKA-FALKOWSKA, *Johann Philipp Breynę i jego ogrody: hortus vivus i hortus siccus*, [in:] *Natura Homines. Studia z historii środowiskowej*, vol. 1: *Historia – klimat – przyroda. Perspektywa antropocentryczna*, red. Piotr OLIŃSKI, Wojciech PIASEK, Toruń 2018 [w druku]. Johann Philipp Breynę otrzymywał liczne informacje o florzę rodzimej Korony od Ch. H. Erndtela, sam zaś dzielił się swoją wiedzą m.in. z Helwingiem

Roślinami autochtonicznymi Pomorza interesowali się także mieszkańcy innych części Europy¹⁷, w szczególności sąsiadujących z Prusami Królewskimi Prus Książęcych. Wśród nich znaleźli się utrzymujący bliskie kontakty z gdańszczanami, głównie J. P. Breynem, Georg Andreas Helwing¹⁸ i Matthias Ernst Boretius¹⁹. W zachowanej w zbiorach polskich spuściznie obu uczonych – teścia i zięcia – znajduje się kilka spośród ich *herbaria viva*²⁰, tj. zielników sporządzonych z zasuszonych roślin²¹. Herbaria te w polskiej literaturze botanicznej uważa się za najstarsze zachowane *horti sicci* z terenów dzisiejszej Polski²². W zbiorach Naturalis Biodiversity Centre / Nationaal Herbarium Nederland w Lejdzie przechowywane są jednak dwie starsze kolekcje tego typu.

---

i uczonymi angielskimi. Por. K. PĘKACKA-FALKOWSKA, *Wstęp*, passim; M. Georgii Andreae HELWINGII, pastor. Angerburg. [...], *Florae campana seu pulsatilla cum suis speciebus et varietatibus methodice considerata et inter spersis variis observationibus oculis curiosorum exposita, cum XII iconibus, quarum nonnullae nunquam ante hac aeri incisae*. [wariant tytułu:] *Florae campana seu pulsatilla cum suis speciebus et varietatibus methodice considerata*, Lipsiae 1719, s. 65.

¹⁷ Alix COOPER, *Inventing the Indigenous: Local Knowledge and Natural History in Early Modern Europe*, Cambridge 2007, passim; K. PĘKACKA-FALKOWSKA, *Johann Philipp Breynne i jego ogrody*.

¹⁸ *Flora quasimodogenita: Sive enumeratio aliquot plantarum indigenarum in Prussia, Quarum in Herbariis hactenus editis borussicis aut nulla, aut superficiaria facta est mentio, additis nonnullis iconibus, descriptionibus et observationibus, nec non annexo florilegio, ad clima Prussiae accomodato. Cum praefatione Johannis Philippi Breynii*, Gedani 1712; idem, *Supplementum florae Prusicae: seu enumeratio plantarum indigenarum post editam Floram quasimodogenitam additis synonymiis, appellationibus Latino-Germanico-Polonicis, nec non observationibus quibusdam curiosis, ultra numerum quadringentesimum aucta*, Gedanii 1726.

¹⁹ Stanisław FLIS, *Maciej Ernest Borecki (Boretius) – Znany lekarz mazurski XVIII wieku*, *Polski Tygodnik Lekarski*, 1956, nr 38, s. 1637–1638; idem, *Panegiryk z pierwszej połowy XVIII wieku ku uczczeniu pamięci Macieja Ernesta Boretiusa (Boreckiego)*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1964, nr 4, s. 514–519.

²⁰ *Dzieło Boretiusa, ucznia Helwinga*, zdygitalizowane fragmenty zielnika Boretiusa: http://www.zielnik.biol.uw.edu.pl/?page_id=2941; zdygitalizowany zielnik Helwinga: *Herbarium vivum plantarum sponte in Prussia nascentum*, vol. I–III: [https://polona.pl/search/?filters=creator:%22Helwing,_Georg_Andreas_\(1666--1748\)%22](https://polona.pl/search/?filters=creator:%22Helwing,_Georg_Andreas_(1666--1748)%22) (dostęp z 19 IX 2018 r.).

²¹ O tradycji sporządzania *horti sicci* i ich znaczeniu dla rozwoju botaniki w epoce wczesnonowożytnej zob. np. Brian W. OGLIVIE, *The Science of Describing: Natural history in Renaissance Europe*, Chicago–London 2008, s. 165–174.

²² O herbariach Helwinga zob. Krzysztof SPALIK, *Pre-Linnaean herbaria viva of Helwing in the collections of the National. Library of Poland and the University of Warsaw*, *Acta Societati Botanicorum Poloniae*, vol. 83: 2014, no. 1, s. 13–16, DOI: <https://doi.org/10.5586/asbp.2014.008>. Zgodnie z opinią Alicji Zemanek najstarszym *hortus siccus* z ziem Rzeczypospolitej Obojga Narodów mogło być zaginione herbarium Anny Wazówny, natomiast „najstarsza [przechowywana] w Polsce [współcześnie] kolekcja roślin o charakterze naukowym, to herbarium włoskiego przyrodnika, Sylwiusza Boccone z 1674 r., zachowane w Zielniku Instytutu Botanicznego Uniwersytetu Wrocławskiego”, zob. eadem, *Odnalezienie prawdopodobnych śladów pierwszego polskiego zielnika królowy Anny Wazówny*, *KHNT*, t. 41: 1996, nr 3–4, s. 203. Zielnik ten obejmuje rośliny śródziemnomorskie.

Są to zielniki obejmujące rośliny Pomorza Gdańskiego, Kaszub i okolic Torunia, które sporządził w drugiej połowie XVII w. w Gdańsku „Grand Amateur des Fleurs”²³ Jacob Breynę.

Jacob Breynę jest postacią dobrze rozpoznaną w historiografii polskiej i zagranicznej. Prace mu poświęcone przygotowywali historycy, bibliotekoznawcy, botanicy i uczeni innych specjalności²⁴. Na marginesie ich rozważań pozostawał jednak opracowany zaledwie pobieżnie wątek zainteresowania Breynęa Sr. florą rodzimą Prus Królewskich. Działo się tak dlatego, że badacze polscy i niemieccy czerpali informacje na ten temat z prac drukowanych obu Breynęów, ewentualnie z wybranych elementów spuścizny rękopiśmiennej Breynęa Jr.²⁵ Zachowane Breynęowskie *horti sicci* rozpoznali wyłącznie uczeni holenderscy, acz zostały one odnotowane również przez Brytyjczyków²⁶.

²³ FB Gotha, Chart. A 790, k. 126.

²⁴ Zob. np. Danuta Natalia ZASŁAWSKA, *The Floral Still Lives of Andreas Stech*, Acta Historiae Artium Balticae, vol. 1: 2005, s. 101–137; K. TARGOSZ, op.cit. [tu przegląd literatury przedmiotu do roku 2012]; Alicja KURKOWA, *Jakub i Jan Filip Breynęowie: studium z dziejów kultury książki XVII i XVIII wieku*, Wrocław–Warszawa–Gdańsk 1989; ead., *Jakub i Jan Filip Breynęowie – uczeni gdańscy XVII i XVIII w.*, KHNT, t. 37: 1987, nr 3–4, s. 661–678; T. SULMA, Z. SCHWARZ, *Z dziejów botaniki na Pomorzu Gdańskim. Cz. II* [tu przegląd literatury przedmiotu polskiej, niemieckiej i łacińskiej do lat siedemdziesiątych XX w.].

²⁵ Zob. polskojęzyczna literatura przedmiotu wymieniona wcześniej oraz Johann Gottlieb BUJACK, *Über preußische Naturforscher des 16ten, 17ten und 18ten Jahrhunderts. Biographisch-literarische Skizzen. (Die Danziger Jacob Breyn, Johann Philipp Breyn und Jacob Theodor Klein)*, Preußische Provinzial-Blätter, Bd. 23: 1840, s. 193–209, 344–359; Hugo CONWENTZ, *Westpreussische Botaniker der Vergangenheit*, Berichte der Deutschen Botanischen Gesellschaft, Bd. 29: 1911, s. 6–15; Hugo von KLINGGRÄFE, *Zur Geschichte der Botanik in Preussen*, Der neuen Preuß. Prov.-Blätter, Bd. 5: 1854, s. 53–63.

²⁶ Philip Christiaan MOLHUYSEN, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit 1574–1811*, Deel 5: 1725–1765, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit. Vijfde deel: 10 Febr. 1725 – 8 Febr. 1765*, Gravenhage 1921, s. 87–89; *Bibliotheca Academiae Lugduno-Batavae. Catalogus deel XIV. Inventaris van de Handschriften. Eerste Afdeeling*, Leiden 1932, s. 150; Simon Jan van OOSTSTROOM, *Een 17de eeuwsch herbarium uit de omgeving van Danzig*, [in:] *Gedenkboek J. Valckenier Suringar, 24 December 1864–17 October 1932*, Wageningen 1942, s. 208–217; Gerard THIJSE, *Gedroogde schatten*, [in:] *Bloeiende kennis: Groene ontdekkingen in de Gouden Eeuw*, Hilversum 2012, s. 49–50; idem, „Hieronymus van Beverningk (1614–1690), diplomat and plant lover. His garden and herbaria, in particular those of Paolo Boccone (1633–1704), Jacob Breynę (1637–1697) and Paul Hermann (1646–1695)” [maszynopis]; Alette FLEISCHER, *Gardening Nature, Gardening Knowledge: the Parallel Activities of Stabilizing Knowledge and Gardens in the Early Modern Period*, [in:] *Gardens, Knowledge and the Sciences in the Early Modern Period*, ed. Hubertus FISCHER, Volker R. REMMERT, Joachim WOLSCHKE-BULMAHN, Basel 2016, s. 294–296; eadem, *Rooted in fertile soil: seventeenth-century Dutch gardens and the hybrid history of material and knowledge production*, proefschrift, Twente 2010, s. 112–116 [mps rozprawy doktorskiej – DOI 10.3990.1.9789036530972]; Frans Antonie STAFLEU, Richard S. COWAN BOHN, *Taxonomic literature: a selective guide to botanical publications and collections with dates, commentaries and types*, vol. 1, Utrecht 1976, s. 48–50.

Prace drukowane Breyne'a Sr., w których napomykał o roślinach autochtonicznych okolic Gdańska, to jego *Centuria* i *Prodomus* (I) oraz sprawozdania z czasopisma „Miscellanea Curiosa”. I tak, w *Setnicy* J. Breyne zaznaczał, że interesują go rośliny egzotyczne i autochtoniczne, acz to te ostatnie, jak podkreślał, ukochał najszczerzej²⁷. W *Centurii* wymieniał jednak tylko dziesięć *plantae indigenae* Prus Królewskich i Korony²⁸, określając je jako rzadko występujące „pod naszym niebem”²⁹. Pozostałe to rośliny egzotyczne, które albo podziwiał w ogrodach Holandii, albo otrzymał zasuszone od swoich przyjaciół. Pięć informacji o roślinach kaszubskich – także tych przesłanych przez Breyne'a do Lejdy w celu aklimatyzacji – pojawiało się w *Prodomus* (I)³⁰. Również w „Miscellaneach” zaledwie pięć spośród nadesłanych przezeń 26 *case studies* odnosiło się do flory rodzimej Prus Królewskich i Korony³¹.

Wiadomo przy tym, że J. Breyne planował publikację samodzielnej pracy poświęconej roślinom autochtonicznym Pomorza i Kaszub³². Roboczy tytuł opracowywanego przez wiele lat dzieła – *tractatus [...] de plantis in Borussia Occidentali et Cassubia*³³, *Viridarius [...] Borusiacus*³⁴ i *Viridarius Prussiae occidentalis atque Cassubiae*³⁵ – Breyne Sr. przytaczał wielokrotnie w swoich pracach drukowanych oraz rękopisach. Wspominał o nim także w listach do

²⁷ Jacobi BREYNII, *Ad lectorem botanicum Praefatio*, [in:] *Centuria* (1678), b.s. Także Benjamin Engelke w *Ad Jacobum Breynium amicum, rei herbariae peritissimum. Elegia* opublikowanej w *Centurii* (1678) wskazywał na różnorodność ciekawych roślin rosnących na Kaszubach.

²⁸ J. BREYNII, *Centuria* (1678), s. 102, 104–107, 130–135, 145, 162, 183–184. Por. H. W. CONWENTZ, op.cit., s. 28.

²⁹ *Ad lectorem Botanicum Praefatio*, [in:] J. BREYNII, *Centuria* (1678), b.s.

³⁰ Jacobi BREYNII, *Prodomus fasciculi rariorum plantarum, Anno M.DC.LXXIX. in hortis Celeberrimis Hollandiae, praefertim Incomparabili & Nobilissimo illo Florae Pandocheo Illustrissimi atque Excellentissimi Domini, Domini Hieronymi van Beverningk etc. observatarum a Jacobo Breynio, Gedanensi. Cui accedunt Interrogationes de nonnullis Plantarum ab Auctore in Centuria prima descriptarum partibus, quibus, tempore editionis Centuriae primae, Idem ille ut plurimum destitutus fuit*, Gedani 1680 (dalej cyt. *Prodomus I*), s. 29, 40, 42, 45, 52.

³¹ M. ŁYSKANOWSKI, op.cit., s. 58, 60; K. TARGOSZ, op.cit., s. 32–35; *Obs. CCLXXXIX–CCXC*, s. 509–511 (*Miscellanea Curiosa*, An. 3: 1672); *Obs. CIX*, s. 138; *Obs. XXXV, CXLIX*, s. 144, 192 (*Miscellanea Curiosa*, An. 4/5: 1673). Być może w jakimś stopniu także *Obs. CLI* (*Miscellanea Curiosa*, An. 4/5: 1673), s. 194–195, dotyczyła flory Korony.

³² Zob. np. Z. SCHWARZ, *Prywatne ogrody*, s. 419, 422.

³³ *Obs. CCLXXXIX. Dn. Jacobi Breynii. De Musco Pulmonario terrestri sanguineo*, *Miscellanea Curiosa*, An. 3: 1672, s. 510; FB Gotha, Chart. A790, k. 24.

³⁴ *Jacobi Breynii Gedanensis Icones Exoticarum aliarumque Minus Cognitarum Plantarum in Centuria Prima descriptaru*, Gedani 1678, s. 102, 131.

³⁵ J. BREYNII, *Prodomus I*, s. 52; A. FLEISCHER, *Gardening Nature*, s. 296; *The Sloane herbarium: an annotated list of the Horti sicci composing it; with biographical details of the principal contributors*, based on records compiled by the late James BRITTEN; with an introd. by Spencer SAVAGE; rev. and edited by James Edgar DANDY, London 1958, s. 97, <https://doi.org/10.5962/bhl.title.137366>.

swkich przyjaciół³⁶. Również jego syn Johann Philipp zaświadczał, że ojciec planował wydanie *Pomerelliae Viridarius*, bogato ilustrowanej książki z opisami rzadkich roślin rosnących dziko w Prusach Królewskich³⁷. Pracę nad publikacją w wyniku śmierci Breynęa Sr. przejął po powrocie z *peregrinatio medica* Breynę Jr., niemniej z bliżej nieokreślonych powodów, być może braku zainteresowania kontynuacją dzieła ojca, nigdy jej nie skończył. Utyskiwał nad tym G. Reyger³⁸, który przygotowując *Tentamen florae Gedanensis methodo sexuali adcommodatae*, chętnie korzystał z materiałów botanicznych pozostawionych przez obu Breynęów³⁹.

Jak się wydaje, flora lokalna Prus Królewskich i Korony budziła zainteresowanie Breynęa Sr. już od jego lat młodości⁴⁰. Świadczyć o tym mogą m.in. wypowiedzi jego nauczyciela Ch. Menzela czy fragmenty jego biografii sporządzonej przez Georga Daniela Seylera na podstawie informacji uzyskanych od Breynęa Jr.⁴¹ Christian Mentzel nazywał J. Breynęa „discipulus [...] meus in re Herbaria”⁴² oraz podkreślał, że „monstravit quondam quascunque fideliter Herbas, et vidi ingenii Maxima signa tui; sed nunc Discipulus vincis superasque Magistrum pandis & ingenii munera rara Tui”⁴³. Natomiast Seyler pisał, że to właśnie Mentzel jako pierwszy uczył J. Breynęa *res herbaria*, któ-

³⁶ British Library, Sloane, Ms 4066, k. 271: „I am now fully resolved to publish my Viridarium of Prussia & Cassubia, as soon as ever I [...] take a journey one summer more through Prussia & Cassubia to take a view and reckonize those plants which I had determined to have this year and had made some beginning too with with [sic] wonderfull success as to the observations tho' my health was not answerable to succeed for it...”. Cyt. za A. FLEISCHER, *Gardening Nature*, s. 296. Por. A. COOPER, op.cit., s. 114–115.

³⁷ J. P. BREYNE, *Praefatio ad Lectorem benevolum*, s. 7; Georg Daniel SEYLER, *Vita Jacobi Breyni* (1736), [in:] Jacob BREYNE, *Icones rariorum plantarum & exoticarum plantarum*, Gedani 1739, s. 7.

³⁸ G. REYGER, op.cit., s. 5.

³⁹ Ibid., passim.

⁴⁰ Jacob Breynę interesował się m.in. zielnikiem Syreniusza, którego fragmenty miał przepisane i który chwalił w liście z 30 VI 1682 r. adresowanym do króla Jana III Sobieskiego (FB Gotha, Chart. A790, k. 14).

⁴¹ *Vita Jacobi Breynii, botanici celeberrimi conscripta a Georgio Daniele Seylero, Gymnasii. Elbingensis nunc rectore dignissimo*, [in:] *Jacobi Breynii, Gedanensis, Prodromi fasciculi rariorum plantarum: primus et secundus, quondam separatim, nunc nova hac editione multum desiderata coniunctim editi notulisque illustrati / adiectis nominibus et succinctis descriptionibus. Quibus praemittuntur vita et effigies auctoris*, cura et studio Joannis Philippi BREYNI, Gedani 1739, s. 5–6; korespondencja w tej sprawie zachowała się w FB Gotha.

⁴² Christian MENTZEL, *Elenchus Auctorum*, [in:] idem, *Pinax botanonymos polyglottos katholicos, Index nominum plantarum universalis etc.*, Berolini 1682. Za: K. TARGOSZ op. cit., s. 29.

⁴³ *Carmina a viris quibusdam clarissimis In laudem Jacobi Breynii, diversis temporibus composita. Ad Clarissimum Celeberimumque Dn. Jacobum Breynium, Fasciculum Rariorum Plantarum edentem*, [in:] *Jacobi Breynii, Gedanensis, Prodromi* (1739), s. 8.

ra „diligenti institutione sonit & adauxit”⁴⁴. Breyne Sr. z kolei zaświadczał, że w 1650 r. brał udział w wycieczkach botanicznych prowadzonych przez autora *Centuria plantarum*, „qui prima mihi ostendit fundamenta” wiedzy botanicznej. Być może jako dziecko uczestniczył także w *herbationes* organizowanych w miesiącach letnich przez doktora filozofii i medycyny Lorentza Eichstadta dla uczniów Gdańskiego Gimnazjum⁴⁵ (wiele lat później Breyne Sr. skądinąd sam organizował analogiczne *excursiones botanicas* dla swego syna Johanna Philippa⁴⁶). Jako młodzieniec prowadził także samodzielne obserwacje roślin kaszubskich⁴⁷. Kierowało nim wtedy pożądanie wiedzy o florze rodzimej: „Amor hic tantum suit & Ardor, ut nullis sere nec periculis, nec laboribus, ab inquisitione Plantarum per culta, per inculta et aspera, se deterreri passus sit”⁴⁸. Wreszcie w swoim ogrodzie uprawiał różne pruskie rośliny lokalne, m.in. szale jadowite opisywane przez Andreea Cnoeffela, o czym chętnie informował swych korespondentów⁴⁹.

Tak czy inaczej, jedną z podstaw do opracowania planowanej przez J. Breyne’a książki o roślinach autochtonicznych Prus Królewskich, w szczególności zaś przygotowania rycin, które w drukach botanicznych miały znaczenie fundamentalne, musiały być obok obserwacji roślin żywych także studia nad egzemplarzami zasuszonymi. *Exsiccatae* w czasach wczesnonowożytnych służyły bowiem nie tylko jako obiekty kolekcjonerskie⁵⁰, lecz także były ważnym materiałem do prowadzenia badań⁵¹ z zakresu *res herbaria* (jako obiekty epistemiczne), działalności edukacyjnej (jako obiekty demonstracyjne) czy wykonywania prac artystycznych (jako nieruchome modele). Ich nieocenioną rolę w pracy uczonych podkreślał m.in. Andriaan van de Spiegel w *Isagoge In rem herbarium*, kiedy opisywał metodykę sporządzania *hortos hiemales*⁵², oraz Caspar Bauhin w *Phytopinax* i *Pinax*⁵³.

⁴⁴ *Vita Jacobi Breyonii*, s. 6.

⁴⁵ *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 2: *Wybór źródeł z XVI i XVII wieku*, red. Lech MOZRZECKI, Gdańsk 2008, s. 209, 263–264; K. TARGOSZ, op.cit., s. 17–18; Lorenz EICHSTAEDT, Johann MÖLLER, *Exercitatio phytologica de plantis in genere*, Gedani 1648, par. 72–76.

⁴⁶ FB Gotha, Chart. A788, k. 47–48.

⁴⁷ J. BREYNI, *Centuria*, s. 105.

⁴⁸ *Vita Jacobi Breyonii*, s. 6, przyp. F.

⁴⁹ FB Gotha, Chart. A790, k. 2, 56–56v; informacje dotyczące wpisu Andreea Cnoeffela, *De nassa vel corbi Piscatora naturali*, *Miscellanea Curiosa*, An. 3: 1672, s. 436–437.

⁵⁰ W swoich kolekcjach i bibliotekach mieli je m.in. Ch. H. Erndtel i J. T. Klein.

⁵¹ W szczególności późną jesienią, zimą oraz wczesną wiosną.

⁵² *Adriani Spigellii Bruxellensis Philosophi Ac Medici Patavini Isagoges In Rem Herbariam Libri Duo: Cum Indice Rerum Capitum. Editio prioribus correctior*, Helmestadii 1667, s. 172.

⁵³ Davina BENKERT, *The “Hortus Siccus” as a Focal Point: Knowledge, Environment, and Image in Felix Platter’s and Caspar Bauhin’s Herbaria*, [in:] *Sites of Mediation: Connected Histories of Places, Processes, and Objects in Europe and Beyond, 1450–1650*, ed. Susanna BURGHARTZ, Lucas BURKART, Christine GÖTTLER, Leiden 2016, s. 211–239.

Na podstawie analizy treści wydanego w 1765 r. katalogu aukcyjnego kolekcji naturalistów obu Breynę'ów wiadomo, że obejmowała ona liczne *exsiccatae*. I tak obok m.in. „vegetabilia Indica et Japonica rariora, extra chartam exiccata”⁵⁴ znalazły się w niej także zasuszone egzemplarze pruskich roślin rodzimych. Jak zanotowano w katalogu, w trakcie licytacji można było nabyć „eine sehr zahlreiche Sammlung von Kräutern sowohl aus beyden Indien, als auch Frankreich, Italien, Holland, Siberien, auch einheimischen, theils von dem berühmten Botanico Jacob Brayne und dessen Sohn Herr D. Joh. Phil. Brayne, in Dantzig und auf ihren Reisen selbst gesammelt, theils auch von Anders Botanicis überschickt, und die Meisten sehr wohl conservirt, alle zwischen 2 Papieren loss liegend, womit 9 grosse und 2 kleine Laden, auch noch etliche Fächer eines Repositorii angefüllet sind”⁵⁵.

W skład Breynęowskiej kolekcji *exsiccatów* wchodziły zatem pojedyncze zasuszone egzemplarze roślin zebranych przez obu gdańszczan na terenie Prus Królewskich⁵⁶ i za granicą w trakcie ich podróży⁵⁷ oraz tych, które zostały im przesłane przez osoby należące do ich „sieci uczonych”⁵⁸ i/lub członków ich rodzin⁵⁹, a także przekazane przez lokalnych informatorów, m.in. kaszubskie zielarki⁶⁰ czy szwedzkich żołnierzy⁶¹. W analogiczny sposób zasuszone rośliny z Prus Królewskich oraz innych prowincji należących do Rzeczypospolitej Obojga Narodów były wysyłane przez obu Breynę'ów do ich uczonych korespondentów z Anglii, krajów niemieckojęzycznych, Niderlandów itd. Przykładowo zasuszone egzemplarze traw z okolic Gdańska zebranych przez Breynę'a Sr. jego syn Johann Philipp wysłał do Johanna Jakoba Scheuzera, z którym jego przyjaciel Christian Heinrich Erndtel urządził w trakcie swojej tury kawalerskiej *herbationes* w Alpach⁶². Johann Philipp przekazywał także Hansowi Sloanowi, Williamowi Sherardowi, Jamesowi Petiverowi oraz innym

⁵⁴ FB Gotha, Chart. A871, k. 6v.

⁵⁵ *Herrn Doct. Johann Philipp Brayne nachgelassenen berühmten Naturalien Cabinets welches in Danzig in der Langgasse für baares Danziger Geld den 1765 etc.*, s. 54; *Johann Bernoulli's Reisen durch Brandenburg, Pommern, Preußen, Curland, Rußland und Polen in den Jahren 1777 und 1778*, Leipzig 1779, s. 224.

⁵⁶ Zob. np. FB Gotha, Chart. A788, k. 47 n.; Chart. B787, k. 492; Chart. B875, s. 170–171.

⁵⁷ Zob. np. J. BREYNE, *Centuria*; FB Gotha, Chart. B857b, k. 222v–224; Chart. B968, k. 39, 72, 93; Chart. B 789a, k. 28–33.

⁵⁸ J. BREYNE, *Prodomus I*; FB Gotha, Chart. B875, s. 170–171; FB Gotha, Chart. B857b, k. 76v–178.

⁵⁹ J. BREYNE, *Centuria*, s. 135, aneks źródłowy nr 1, s. 64.

⁶⁰ J. BREYNE, *Centuria*.

⁶¹ Aneks źródłowy nr 1, s. 69.

⁶² G. REYGER, op.cit., s. 5; Johann Jakob SCHEUCHZER, *Agrostographia sive Graminum, Junco-
corum, Cyperorum, Cyperoidum, iisque affinium Historia*, Zuerich 1719, passim; K. PĘKACKA-
-FALKOWSKA, *Wstęp*, s. 16.

uczonym egzotyczne i pruskie rośliny opisywane m.in. przez ojca w *Centurii*⁶³. Również Jacob Breyne słał swym przyjacielom obok zasuszonych *plantae exoticae* rośliny z Kaszub i okolic Gdańska⁶⁴. Niektóre z nich dotwały do naszych czasów w brytyjskich herbariach Sherarda⁶⁵, Petivera i Sloana⁶⁶. Co równie ważne, obok luźnych zasuszonych roślin umieszczanych między dwoma kartami papieru botanicy wymieniali między sobą także *horti sicci* przyjmujące formę oprawną, czyli książek-zielników⁶⁷. Czasem nabywali także tego rodzaju kolekcje w trakcie licytacji spuścizn⁶⁸.

Zachowanymi do dziś *horti sicci* J. Breyne'a, które ten ofiarował w bliżej nieokreślonym czasie swemu patronowi i przyjacielowi Hieronimusowi van Beverningkowi⁶⁹, są dwuczęściowe *Herbarium door Jacob Breyne verzameld in de omgeving van Danzig 1659*⁷⁰ (tytuł wtórny) i czterotomowe *Plantae rariores Borussiae et Cassubicae a Jacobo Breynio Gedanensis collectae, exiccatae atq in hoc Libro [1, 2, 3, 4] studio, non eo, quo debebant ordine positae et per nomina Bauhiniana explicatae. An: 1673*⁷¹. Zielniki te są nieocenionymi źródłami do badań z zakresu historii botaniki w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, florystycznych zainteresowań dawnych gdańszczan czy krążenia wiedzy botanicznej w siedemnastowiecznej Europie.

⁶³ FB Gotha, Chart. B857b, k. 76v–178. Więcej: K. PĘKACKA-FALKOWSKA, *Johann Philipp Breyne i jego ogrody*.

⁶⁴ *The Sloane herbarium: an annotated list*, passim; FB Gotha, Chart. A790, k. 49 (prośba od Paolo Boccone o przesłanie egzemplarzy roślin, których nazwy umieścił na liście).

⁶⁵ <https://herbaria.plants.ox.ac.uk/bol/Sherard>; Hermia Newman CLOKIE, *An account of the herbaria of the Department of Botany in the University of Oxford*, Oxford 1964, s. 68, <https://doi.org/10.5962/bhl.title.137366>; Frans STAFLEU, Richard S. COWAN, *Taxonomic literature*, vol. 1: A–G, Utrecht 1976, s. 321–323, <https://doi.org/10.5962/bhl.title.48631>; G. THIJSSSE, „Hieronimus van Beverningk (1614–1690)”. W pracy F. Stafleua (i zesp.) Sherarda utożsamia się ze Stewardem.

⁶⁶ *The Sloane herbarium: an annotated list*, passim.

⁶⁷ FB Gotha, Chart. A 785. W herbarium dedykacja: „Collegit & tom: dedit JOANNI BREY-NIO Paulus HERMANNUS: 1683”. Więcej na temat tego herbarium zob. Stephan RAUSCHERT, *Das Herbarium von Paul Herman (1646–1695) in der Forschungsbibliothek Gotha*, Hercynia N.F., Bd. 7: 1970, s. 301–328; Enid DU PLESSIS, Mary GUNN, *The Flora Capensis of Jakob and Johann Philipp Breyne*, Johannesburg 1978, s. 15.

⁶⁸ Zob. np. *Bibliotheca Erndeliana sive Catalogus Librorum Philologico-Medicorum, quos B. D. Christ. Heinrich Erndel, Sereniss. Augusti II. Reg. Pol. & El. Sax. Archiater, Adiunctus Academiae Naturae Curiosorum &c. sibi undecunqve conquisiverat Auctio fiet Dresdae D. 19. seqq. Jan. MDCCXXXV. In aedium Fridelianarum...*, [Dresdae, 1735]. W wystawianym na aukcji pośmiertnej księgozbiornie lekarza przybocznego Augusta II Mocnego wymieniano m.in. *herbaria viva* sporządzone przez niego i przez Jacoba Theodora Kleina.

⁶⁹ G. THIJSSSE, „Hieronimus van Beverningk (1614–1690)”.

⁷⁰ Naturalis Biodiversity Center, Leiden, L.2077662.

⁷¹ *Ibid.*, L.2077661.

Po 1690 r. breynęowskie *horti sicci*, zgodnie z ustaleniami Gerarda Thijssego, zostały przekazane zapisem testamentowym z pozostałymi herbariami należącymi do van Beverningka jednemu z jego siostrzeńców – Melchiorowi Gerardowi van Rietveld. Po śmierci tego ostatniego przeszły w ręce kolejnych spadkobierców, by w lipcu 1741 r. trafić do biblioteki Uniwersytetu Lejdejskiego, a następnie Nationaal Herbarium Nederland / Naturalis Biodiversity Centre⁷².

Motywacje, jakie kierowały J. Breynem w trakcie sporządzania wymienionych zielników, nie są znane, zresztą tak jak niewiadome są powody i drogi ich przekazania z Gdańska do niderlandzkich zbiorów jego patrona i zarazem przyjaciela. Być może starsze z gdańskich *horti sicci*, sporządzone na luźnych kartach czerpanego papieru, gdy J. Breyne miał zaledwie 22 lata, służyły dokumentacji jego botanicznych wycieczek w okolicach Gdańska oraz zestawienia wiadomości o roślinach przekazanych mu przez jego informatorów. Młodsze z zielników, wykonane wtedy, gdy J. Breyne był trzydziestoparolatkiem, to natomiast, jak się wydaje, jedna z istotnych pomocy do opracowania *Pomerelliae Viridarius*, za czym mogą przemawiać fragmenty opisów na niektórych etykietkach towarzyszących roślinom⁷³. Co także warto podkreślić, niektóre z zachowanych w lejdejskich *horti sicci* pomorskich roślin zostały opisane przez Breynę'a Sr. w latach siedemdziesiątych XVII w. w jego krótkich doniesieniach drukowanych na łamach „Miscellanea Curiosa”, a także wymienione w *Centurii* oraz *Prodomus* (I).

Lejdejskie herbaria J. Breynę'a zawierają łącznie ponad sto (zachowanych w różnym stanie) egzemplarzy zasuszonych roślin z Kaszub i Pomorza. Żadne z nich nie jest jednak kompletne. W starszym z nich wiele obiektów uległo wykruszeniu, część z nich zostało także wyklejonych lub wyciętych wraz z etykietami. Z czterotomowego herbarium z 1673 r. wycięto natomiast wybrane karty z roślinami, za czym jednoznacznie przemawia nieciągła foliacja. Jak zaznacza Gerard Thijssje, pojedyncze brakujące obiekty mogły zostać usunięte z Breynęowskich herbariów celowo i włączone do innych kolekcji przechowywanych w Lejdzie⁷⁴.

W herbarium z 1659 r. Breyne Sr zawarł m.in. informacje dotyczące miejsca występowania danej rośliny, czasu jej kwitnienia czy takich jej cech, jak barwa i zapach, wzorując się na pracach wcześniejszych botaników gdańskich. Ponadto podawał nazwy roślin w języku łacińskim zgodnie z nomenklaturą

⁷² G. THIJSSSE, „Hieronymus van Beverningk (1614–1690)”; Ph. Ch. MOLHUYSEN, op. cit., s. 87–89.

⁷³ Por. A. FLEISCHER, *Rooted in fertile soil*, s. 112–113.

⁷⁴ G. THIJSSSE, „Hieronymus van Beverningk (1614–1690)”. Thijssje wymienia m.in. lejdejskie herbaria L0144230 i L0365009.

Caspara Bauhina, przytaczając niekiedy *nomina* używane przez innych amatorów roślin (np. Julesa Charlesa de l'Écluse'a). Dodatkowe informacje na etykietach stanowiących element mocowania rośliny oraz bezpośrednio na kartach herbarza zapisywał po łacinie i po holendersku. W zielnikach z 1673 r. również używał łacińskiej nomenklatury bauhinowskiej (Caspara i Johanna Bauhinów), jednocześnie podając nazwy używane przez Pierre'a Bellona, Roberta Morisona, Jacobusa Theodorusa Tabernaemontanus, Matthiasa de l'Obel i innych ważnych twórców literatury botanicznej. W przypadku młodszego z zielników uporządkował dodatkowo zasuszone obiekty według kryteriów morisonowskich, co mogło ułatwiać ich identyfikację i grupowanie z innymi egzemplarzami, także tymi w odrębnych kolekcjach⁷⁵. Informacje dodatkowe na etykietach zapisywał tylko po łacinie.

Tabela 1. Siedemnastowieczne herbaria Jacoba Breyné'a

Numer inwentarzowy	L.2077662	L.2077661
1	2	3
Miejsce przechowywania	Naturalis Biodiversity Center, Lejda	Naturalis Biodiversity Center, Lejda
Rok sporządzenia	1659	1673
Oprawa	Oprawa wtórna – dwie obwoluty tekturowe łączone tasiemkami; dwa komplety kart (pars 1, pars 2) – każdy z kompletów w osobnej kopercie	Oprawa wtórna (łącząca cztery oryginalne tomy) w półpłótno, wiązana (narożniki i grzbiet płócienne) oklejona papierem marmurkowym (typ marmurek „klejowy”)
Rozmiar	wys. x szer. x gr.: 53,0 x 28,8 x 5,2 cm	wys. x szer. x gr.: (39,5+3,5) x 27,5 x 5,5 cm
Liczba stron	Pars 1: fol. 1 – fol. 28 Pars 2: fol. 1 – fol. 16	numeracja oryginalna tylko na kartach z roślinami, atrament: Vol. 1: ss. 26, numery oryginalne kart (fol.): 62, 64, 67, 68, 69;

⁷⁵ A. FLEISCHER, *From the fertile soil*, s. 114; Sydney Howard VINES, *Robert Morison and John Ray*, [in:] *Makers of British Botany. A collection of biographies by living botanists*, ed. Francis Wall OLIVER, Cambridge 1913, s. 8–43.

1	2	3
		Vol. 2: ss. 22, numery oryginalne kart: 45, 46, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61; Vol. 3: ss. 42, numery oryginalne kart: 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 44; Vol. 4: ss. 26, numery oryginalne kart: 1, 2, 3, 6
Tytuł na oprawie [etykieta drukowana]	[Herbarium door Jacob Breynę verzameld in de omgeving van Danzig 1659]	[Jacob Breynii Plantae rariores Borussicae et Cassubicae An: 1673]
Tytuł wewnątrz [rękośmienny]	brak	[bs.] Plantae rariores Borussicae et Cassubicae a Jacobo Breynio Gedanensis collectae, exiccatae atq in hoc Libro Primo studio, non eo, quo debebant ordine positae et per nimina Bauhiniana explicatae. An: 1673. (ACAD LAGB) (5.) [bs.] Plantae rariores Borussicae et Cassubicae a Jacobo Breynio Gedanensis collectae, exiccatae atq in hoc Libro Duo studio, non eo, quo debebant ordine positae et per nimina Bauhiniana explicatae. An: 1673. (ACAD LAGB) (6.) [bs.] Plantae rariores Borussicae et Cassubicae a Jacobo Breynio Gedanensis collectae, exiccatae atq in hoc Libro Tertio studio, non eo, quo debebant ordine positae et per nimina Bauhiniana explicatae. An: 1673. (ACAD LAGB) (7.)

1	2	3
		[bs.] Plantae rariores Borussicae et Cassubicae a Jacobo Breynio Gedanensis collectae, exiccatae atq in hoc Libro Quarto studio, non eo, quo debebant ordine positae et per nimina Bauhiniana explicatae. An: 1673. (ACAD LAGB) (8.)
Grzbiet	Nie dotyczy	Część górna (naklejka, napis odręczny): J. Breynii Plantae rariores Borussicae et Cassubicae An: 1673. Część dolna (naklejka, napis drukowany): Biblithecae Pub. [fragment uszkodzony]ex [fragment uszkodzony]nus No 1710.
Indeks	brak	brak
Metoda mocowania egzemplarzy	klej i paski papieru oraz papierowe etykiety	klej i paski papieru oraz papierowe etykiety
Łączna liczba zachowanych obiektów	57	47
Liczba zachowanych obiektów na stronie	1-6	1-3
Stan zachowanych obiektów	dobry, zły (częściowo wykruszone), bardzo zły (wykruszone niemal w całości) uwaga: brak części obiektów (całkowicie wykruszone, wycięte lub wyklejone wraz z etykietami)	dobry uwaga: brak części obiektów (karty wycięte)

1	2	3
Nomenklatura botaniczna	nazwy łacińskie polinomialne, pojedyncze greckie wtrącenia, informacje uzupełniające w języku łacińskim i holenderskim	nazwy łacińskie polinomialne, pojedyncze greckie wtrącenia, informacje uzupełniające w języku łacińskim
Miejsce/nośnik opisu	przyklejona na roślinie papierowa etykieta i/lub notatka bezpośrednio na karcie	przyklejona na roślinie papierowa etykieta
Ręka	Jacob Breynę	Jacob Breynę
Opracowanie obiektów / uwspółcześnienie systematyki	wtórne papierowe etykiety z nazwami łacińskimi zidentyfikowanych obiektów według systematyki linneuszowskiej, Simon Jan van Ooststroom	brak
Dostęp on-line	brak	brak

Źródło: opracowanie własne.

Przechowywane w Lejdie Breynęowskie *horti sicci* mają obecnie znaczenie historyczne. Niemniej mogą być przydatne historykom i filozofom nauki oraz botanikom i etnobotanikom badającym dawne systemy klasyfikacyjne albo śledzącym historię flory rodzimej wczesnonowożytnej Rzeczypospolitej czy południowego wybrzeża Bałtyku. Źródła te mogą zostać wykorzystane również przez historyków sztuki studiujących ilustracje naukowe (przede wszystkim botaniczne), przedstawicieli *environmental history* koncentrujących się na zmiennych relacjach między człowiekiem a środowiskiem naturalnym na przestrzeni ostatnich stuleci oraz badaczy innych specjalności.

W przygotowaniu tekstu zielników do druku korzystano częściowo z instrukcji wydawniczej *Empfehlungen zur Edition frühneuzeitlicher Texte vom Arbeitskreis „Editionsprobleme der Frühen Neuzeit“*⁷⁶. Rozwiązywano tylko niektóre abrewiacje, zaznaczając to w tekście. Zaznaczano także, czy opis danej rośliny pojawił się na mocowanych etykietach, czy bezpośrednio na papierze i czy towarzyszył mu zasuszony egzemplarz danej *plantae*. Oszczędność miejsca w druku zadecydowała o nieoddawaniu oryginalnego układu tekstu, tyl-

⁷⁶ http://www.heimatforschung-regensburg.de/280/1/E-Forum_AHF-Empfehlungen.pdf (dostęp z 19 IX 2018 r.).

ko zastąpieniu go własnym, wprowadzonym przez wydawcę, uporządkowaniem graficznym.

* * *

Dziękuję Christel Schollaardt, Hoofd Collectie Botanie, i Roxali Bijmorer, Senior Collections Manager, z Naturalis Biodiversity Center w Lejdzie za umożliwienie przeprowadzenia kwerendy w kolekcji herbariów historycznych oraz Gerardowi Thijsee za udostępnienie maszynopisu niepublikowanego artykułu „Hieronymus van Beverningk (1614–1690), diplomat and plant lover. His garden and herbaria, in particular those of Paolo Boccone (1633–1704), Jacob Breynne (1637–1697) and Paul Hermann (1646–1695)”.

ANEKS NR 1

HERBARIUM J. BREYNE'A Z 1659 ROKU

[Herbarium door Jacob Breynne verzameld in de omgeving van Danzig 1659]
Naturalis Biodiversity Center, Lejda, sygn. L.2077662

Uw.: odpisy opublikowane z pojedynczymi błędami przez: Simon Jan VAN OOSTSTROOM, *Een 17de eeuwsh herbarium uit de omgeving van Danzig*, [in:] *Gedenkboek J. Valckenier Suringar, 24 December 1864 – 17 October 1932*, Wageningen 1942, s. 212–217.

Część 1

Fol. 1

^a-^a ACAD LVGD^a

[fragmenty wykruszonej rośliny]

[na papierze zapisane] *Hedisarum peregrinum* Clusii

Fol. 2

[trzy fragmenty roślin] [na papierze] *Gentiana palustris latifolia* flore punctato. Cas. Bauhini⁷⁷. in *Pinace*⁷⁸. Sive *Alisma folio glabro*. in *Phytopinace*⁷⁹. Collegi. Ao 1659. M. Augusto.

^{a-a} pieczęć

⁷⁷ Caspar Bauhin (1560–1624) – szwajcarski naturalista, wprowadził binominalny system klasyfikacji do anatomii i botaniki.

⁷⁸ Caspar BAUHIN, *Pinax theatri botanici*, Basileae Helvet. 1623.

⁷⁹ Idem, *Phytopinax seu Enumeratio plantarum ab Herbariis nostro seculo descriptorum, cum earum differentiis: cui plurimarum hactenus ab iisdem non descriptorum succinctae descrip-*

NB. hier bennen 2 soorten in fatzoen van bloemen verschillende
 No. 1. is dese die UE sende, heeft groote en heel scherpe spitz biadige bloemen,
 No. 2 waer van hier, een bloemche leit, de welcke kleiner, ende botter.
 In de couleur is oock een verschil, als. bleick. 2. blauw. 1. bruijn, de placken (?)
 bennen doorgaens een couleur.
 N. 2.

Fol. 3

[usunięte trzy rośliny, pozostałości po trzech etykietkach]

[karta nienumerowana]

[na papierze] *Gentiana cruciata* major.

[karta nienumerowana]

[roślina bez etykiety]

Fol. 4

[zasuszona roślina] [na papierze] *Teucrium*

Fol. 5

[zasuszona roślina] [na etykietce] *Chamaecist[us] flore luteo* ^bC. B. ^bsive. *Panax Chironicu[m]* Matthiol.⁸⁰ *M. Julio, in collib[us] inter desertum Bahrenwinckel et Jaskendahle*

[zasuszona roślina] [na etykietce] *Selago tertia. Thalii*.⁸¹ *sive musc[us] erect[us] ramos[us] saturate viridis, granula inter folia haben. C.B. Rara est plantula et reperi in montib[us] sylvosis bej Mattaren. [na papierze]* NB. Dese *Muscus* dryefft soo sterck als *Sabina*

[zasuszona roślina] [na etykietce] *Polygonum* ^c*Polyg. Coccife[r]u[m]ignes*].

M. Julio, copiose in montib[us] apricis. Juxta. Pagu[m] Bringenzii

[zasuszona roślina] [na etykietce] *Vaccinia. Pannonica. Gesn.*⁸² *Trunckel beren. In udosis Insul: Nerring: [na papierze]* Op het vel is geschreven: Als men veel van dese peeren eet soo wordt men soo droncken als off men veel wijn gesopen hadde.

---

tiones & denominationes accessere: Additis aliquot hactenus non sculptarum plantarum vivis iconibus: / Casparo Bauhino Botanico & Anatomico Acad. Basileens. ordin. Auctore, Basileae 1596.

^{b-b} inicjały nadpisane

^c dwa wyrazy skreślone

⁸⁰ Pietro Andrea Gregorio Mattioli (Matthiolus) (1501–1577) – włoski naturalista, interesował się m.in. botaniką medyczną, edytor prac botanicznych Dioskurydesa.

⁸¹ Roślina opisana przez J. Breyné'a w: idem, *Obs. CXLIX: De Selagine tertia thalii*, *Miscellanea Curiosa*, An. 4–5: 1673/1674, Dec. I, s. 198.

⁸² Conrad Gesner (1516–1565) – szwajcarski naturalista zainteresowany m.in. botaniką, autor *Historia Plantarum*.

Fol. 6

[zasuszone roślina] [na etykietach] Cist[us] Ledon foliis rorismarini ferrugineis. C. Bau.

NB. de Schweden hebben van dit kruyt wel 10 voeder uyt de Neeringh gehalt, om in het bier voor de Soldaten te doen twelck furiesigheit maekt

[zasuszone roślina] [na etykietach] Fer[r]u[m] equinu[m] siliqua singulari. C. Bau. Sive. Sferro cavallo. Adversar: Solea equina. In historia generalis lugduni cusa⁸³

[zasuszone roślina] [na etykietach] Anonymos tenuifolia. Clus.⁸⁴ sive. Anthyllis montana. in histor. gener. lugduni cusa. Floret mense Junio in montib[us] inter ericas prope desertum Bahrenwinckel. Sed in montib[us] non procul pagum bringen zu ad semicubitu[m] crescit.

[zasuszone roślina] [bez etykiety]

[zasuszone roślina] [na etykietach] Viola barbata angustifolia. Dalechampii⁸⁵. Floret M. Julio in monte isto herboso inter veperes juxta patibulu[m].

Fol. 8

[zasuszone roślina] [na etykietach] Origanu[m] speciosu[m]. M. Julio et Augusto. reperi copiose in colle isto herboso inter veperes prope patibulu[m]

[zasuszone roślina] [na etykietach] Chamaenerion Gesnerii flore albo. Rara est planta, et nullibu[s] nisi tantu[m] in deserto vulgo bahren winckel. adhuc observavi. ubi etiam college

[usunięta roślina, pozostałości po etykietach]

Fol. 9

[usunięte dwie rośliny, pozostałości po jednej etykietach]

[zasuszone roślina] [na etykietach] Rapuncul[us] spicat[us] flore albo. In sylvis ac sylvis montib[us]. M. Julio.

Fol. 10

[usunięte dwie rośliny, pozostałości po etykietach]

Fol. 11

[usunięte trzy rośliny, pozostałości po etykietach]

⁸³ Jacques DALECHAMPS, *Historia generalis plantarum [...] [Pars prima]*, Lugduni 1586.

⁸⁴ Jules Charles de l'Écluse (Clusius) (1526–1609) – francuski lekarz i botanik, działający we Flandrii, jeden z najważniejszych botaników XVI w. Jako pierwszy w historii stworzył naukowe opisy gatunków roślin.

⁸⁵ Jacques Dalechamps (1513–1588) – francuski lekarz i botanik, korespondent Gesnera.

Fol. 12

[usunięta roślina, pozostałości po etykietce]

[zasuszona roślina] [na etykietce] Pyrola rotundifolia major fol. ampliore molliques Cas. Bau.

M. Julio ad margin. sylvaru[m].

[zasuszona roślina] [na etykietce] Stoebe Austriaca. Clusii. In collib[us] ac montib[us] herbosis inter frutices in deserto Bahren winckel. M. Augusto

[karta nienumerowana]

[fragment trzech zasuszonych roślin bez etykiet]

Fol. 15

[usunięta roślina, pozostałości po etykietce]

[zasuszona roślina] [na etykietce] Pyrola rotundifolia. folio minore et atrovirescente. flore luteo virescente. inodor. M. Julio. In ista spelunca ubi Calceolus Mar.⁸⁶ cres., et etiam in sylv. Jasken:

Fol. 16

[usunięte dwie rośliny, pozostałości po etykietce]

Fol. 17

[usunięte trzy rośliny, pozostałości po etykietce]

Fol. 19

[zasuszona roślina] [na etykietce] Scorzonera montana humilis latifolia. J. B.⁸⁷ M. Majo. In montib[us] inter ericae in deserto Bahren winckel.

[zasuszona roślina] [na etykietce] Hyraciu[m] Pannonicu[m] latifoliu[m] maj[us] folio non maculato. In montib[us] in deserto Bahren winckel.

Fol. 20

[usunięta roślina, pozostałości po etykietce]

[zasuszona roślina] [na etykietce] Hyracium mont, latifol. Clusii folio macul. M. Junio in collib[us] et montib[us] herbosis in deserto Bahren winckel

[zasuszona roślina] [na etykietce] Fungus ramos[us] Imperati. S. Digitali. M. Aug[usto] in sylvis ubi dodrantem non superat [na papierze] Van deze

⁸⁶ Roślina opisana przez J. Breynę'a w: idem, *Obs. CCLXXXIX: De musco pulmonario...*, *Miscellanea Curiosa*, An. 3: 1673, Dec. I., s. 509–511.

⁸⁷ Jean Bauhin (Johann Bauhin) (1541–1612) – szwajcarski naturalista i botanik, brat Caspara Bauhina.

Manninae worden 3 soorten gevonde. No. 1 is dese en geel von couleur. No. 2 is grauw. No. 3 is wit.

[zasuszona roślina] [na etykicie] *Lactucella sylv. repens*. Camerar.⁸⁸ M. Julio. op een weide achter de Oliwe nit ver van Ambrosie syn hoff, al de waer de diverse Satiyria staen.

Fol. 21

[usunięta rośliny, pozostałości po etykicie]

[zasuszona roślina] [na etykicie] *Dauc[us] montan[us] hirsute[us]*. M. Augusto. in montib[us] ubiq[ue]

Fol. 22

[usunięte dwie rośliny, pozostałości po etykicie]

Fol. 23

[zasuszona roślina] [na etykicie] *Daucus λασιόχανλος* Thalia. dit is hier een rare plante, ende groeit opt geberchte achter Miggauw

[zasuszona roślina] [na etykicie] *Meu[m] alteru[m] Silesiacu[m]*. Cam. flore amethystino. dese aerdige aromatische plant in een lustigh bosche ontrent Bringenzii. in Junio en Julio.

[na papierze] *Myrris altera parva lobelii*

Fol. 24

[na papierze] *Orobanche quib[us]da[m] Hypopitis flore sulphureo lanuginoso*.

[zasuszona roślina bez etykiety]

[usunięte dwie rośliny, pozostałości po etykietach]

[fragment rośliny] [na etykicie] *Testicul[us] vulpin[us]*. Op het geberch in de woestine de bahren winckel. bloeidt ontrent Junio in grote abundansie

Fol. 25

[fragment rośliny] [na etykicie] *Phalangi[u]m ramosu[m]*. M. Julio et Augusto. In montibus Juxta Monasterium Oliwe

[fragment rośliny] [na etykicie] *Spartu[m] 3. lobelii*. M. Julio, super montem vulgo de wunderberge

[fragment rośliny] [na etykicie] *Juncus alpinus capitulo lanuginoso*. M. Majo. In Insula Nerringa [na papierze] *Juncus alpin[us] cu[m] cauda leporina* C. Bau. NB. dit is heel raer, en diendt te weeten dat het nijt linu[m] pratense is.

⁸⁸ Joachim Camerarius (1534–1598) – niemiecki naturalista i botanik, autor *Hortus medicus et philosophicus in quo plurimorum stirpium brevis descriptio* (1588).

[fragment rośliny] [na etykietach] Serapias minor rubello ni^d-flore^d-tente flore angustiiolia nullis inspersis punctulis ^e lobelii.

M. Julio in montib[us] inter ericas.

Fol. 26

[usunięte dwie rośliny, pozostałości po etykietach]

[karta nienumerowana]

[usunięte dwie rośliny]

[na papierze] flos semen

[karta nienumerowana]

[na papierze] Muscus terrestris clavatus C. B. Lycopodium. s. Pes Lupi. Selago 2. Thalii.

[na papierze] Groeidt in grote abundantie op het boschachtige geberghte ter Oliwe;

[na papierze] Lycopodium. s. Pes Lupi.

Fol. 27

[na papierze] Ledon Sijlesiicum Clus. sive. Rosmarinus sylvest. Dodo.⁸⁹ sive. Chamaepeuce Cordi.⁹⁰ sive. Cistus ledon foliis rorismarini ferrugineis C. Bau.

[na papierze] De Schweden hebben van dit Hesterchen wel 20 Voeder uijt de Neringh in het Hooft laeten voeren, om in het bier voor de Soldaten te doen, dan het heeft een Furiesmaekende kracht.

[karta nienumerowana]

[na papierze] Ao. 1659. dese hebbe dit Jaehr noch toe gedaen. Pulsatilla ranunculi folio obtusiore. Jacobi Breynii. sive. Pulsatilla folio annemones secundae Cas. Bau.

NB. Flos est coeruleus odorat[us].

[na papierze] Floret M. Majo in montibus circa Thoruniam unde Jacobus Hase misit. sub nomine. Pulsatilla coerulea odoratissima. reperitur etiam in ericetis bey Beren.⁹¹

[na papierze] Lichen petrae: fol. supern. virid. prona parte alb : nervis nigris distinctis foliorum extremis orbiculis nigris tumidis. Eeperi cu[m] suis orbiculis onustis. M. Majo in montib[us] Oliwiensis.

^{d-d} fragment skreślony

^e fragment skreślony

⁸⁹ Rembert Dodoens (1517–1585) – lekarz i botanik flamandzki.

⁹⁰ Euricius Cordius – niemiecki botanik, autor *Iudicium de herbis et simplicibus medicinae*.

⁹¹ Roślina opisana przez J. Breynę'a w: idem, *Centuria*, s. 135.

[na papierze] Pulsatilla vernalis apii folio flore majore.

[na papierze] Pulsatilla flore clauso coeruleo. Joh. Bauh. NB. Ick hebbe dit Jaehr dese Pulsatilla met schwart brtujne bloemen gevonden. Item eene de welcke licht aschgrauw is ende de voorste spitsen van de blaeden bruyn.

Część 2

[k. nienumerowana v]

^a-AGAD LVGD^a

[k. nienumerowana r]

[na papierze] Gnaphalium Creticum non descriptum Gnaphalium maximum; Helyochryson Orientale C. Bau.

Fol. 2

[usunięte dwie rośliny, pozostałości po etykietach]

Fol. 2

[usunięte dwie rośliny, pozostałości po etykietach]

[fragment rośliny] [na etykietach] Stoechas rubescens, bloeyt op het Oliwsche geberchte in Augusto, ende wordt seiden gevonden

[na papierze wyraz skreślony nieczytelny]

Fol. 3

[usunięte dwie rośliny, pozostałości po etykietach]

[fragment rośliny] [na etykietach] Origanum speciosu[m]. sive. varietas. Op een bergh soo achter de galghe staedt. in. Augusto

Fol. 4

[usunięte dwie rośliny, pozostałości po etykietach]

[fragment rośliny] [na etykietach] Veronica flore candido. dit raere plantene groeit ontrent, Beeren, in de wouden, ende bloeidt. in. Junio en Julio [na karcie] De bloem is spierwit maer wordt in het opdrogen ros.

Fol. 5

[usunięte dwie rośliny, pozostałości po etykietach]

[fragment rośliny] [na etykietach] Vaccinia Pannonica. Ger. In Insula Nerringa

^{a-a} pieczęć

Fol. 6

[usunięte dwie rośliny, pozostałości po etykietach]
 [fragment rośliny] [na etykietcie] Vicia dumetoru[m] maxima, multiflora, flore albo, venulis purpureis, elegantissimis striatis, ut in Geranio Virginiano. Dese raere plante groeit In Julio. In de dunker bergachtige Buschen.

[karta nienumerowana]

[na papierze] NB. Als dese Nidus avis noch op seyn best staedt en bloeydt, soo heeft het dese selwdige vahle colour, die het nou heeft, want wortel, steel, blaeden en bloem is een colour.

[usunięte dwie rośliny, pozostałości po etykietach]

Fol. 8

[usunięta roślina, pozostałość po etykietcie]
 [fragment rośliny] [na etykietcie] Aster montan[us] lute[us] Salicis glabro folio. C. Bau. In Augusto op het geberchte
 [fragment rośliny] [na etykietcie] Lactucella sylvestris repens. Camerar. M. Julio. in pratis Oliwiens:

[karta nienumerowana]

[usunięte trzy rośliny, pozostałości po etykietach]

Fol. 10

[usunięta roślina, pozostałość po etykietcie]
 [fragment rośliny bez etykiety]
 [fragment rośliny] [na etykietcie] Ranuncul[us]⁹² montanu[s] subhirsut[us] Latifoli[us] C.B. In de Valleien, aan de kanten, van de loopende fonteinen in Junio.

Fol. 11

[roślina usunięta, pozostałość po etykietcie]
 [na papierze] NB. dese soorte met bredere blaederen kan Ut bey Sr. Hermanus van den Burch siyn.

Fol. 12

[roślina usunięta, pozostałość po etykietcie] [na papierze] NB. dese soorte met schmale blaederen kan Ut bij mijn Cos. Johan Breynne syen.
 [fragment rośliny] [na etykietcie] Meum alteru[m] Sylesiacu[m]. Cam. flore amethystino.

⁹² Roślina opisana przez J. Breynę'a w: idem, *Prodomus I*, s. 45.

Dit sterekruickende aromatische plantche groeidt In Julio in de Bahren winkel by Bringenzii.

Fol. 13

[fragment rośliny] [na etykietach] *Daucus λασιόχαυλος* Thalii. Dese plant wordt weinigh gevonden dr groeit op de bergen onder de heide achter Miggauw in Julio en Augusto.

[roślina usunięta, pozostałość po etykietach]

Fol. 14

[usunięte trzy rośliny, pozostałości po etykietach]

[fragment rośliny bez etykiety]

[fragment rośliny] [na etykietach] *Thalictru[m] B. angustifolium* Cam. Heet seiden wordt dese plante hier gevonden en groeit niet verre van Beeren, bloeidt in Julio.

[karta nienumerowana]

[na karcie] *Alisma Tassani Caroli Johannis Bauhini. sive Gentiana. 12. et punctata. Clusii.*

[karta nienumerowana]

Leontopodium Creticum; Leontopodium Matthioli; Gnaphalium roseum hortense; Leontopodium alterum lob.; Gnaphalium Roseum sylvest.; Gnaphalium uncialia Hispanicu.

ANEKS NR 2

HERBARIUM JACOBA BREYNE'A Z 1673 ROKU

[*Plantae rariores Borussicae et Cassubicae a Jacobo Breynio Gedanensis collectae, exsiccatae atq in hoc Libro Tertio studio, non eo, quo debebant ordine positae et per nomina Bauhiniana explicatae. An: 1673.*]

Naturalis Biodiversity Center, Lejda, sygn. L.2077661

[karta nienumerowana]

[na karcie] Num V.

[na etykietach] *Plantae rariores Borussicae et Cassubicae à Jacobo Breyni Gedanensi Collectae, exsiccatae ataq. In hoc Libro Primo studio., non eo, quo debebant ordine propositae et per nomina Bauhiniana explicatae An: 1673 [pieczęć okrągła]* Acad. Lugd. Bat. Bibl.

[na karcie] 5. [pieczęć] ACAD LUGD

Fol. 62

[fragment rošliny] [na etykięcie] *Viscum, Johannis Bauhini, Viscum baccis albis, Casp. Bauh:*

Fol. 64

[fragment rošliny] [na etykięcie] *Cornus foemina, putata Virga Sanguinea, Joh Bauh: Cornus foemina, Casp Bauh: Fractex sanguine, Bellonii*⁹³

Fol. 67

[fragment rošliny] [na etykięcie] *Ledum Silesiacu[m]*⁹⁴ cum fructibus.

Fol. 68

[fragment rošliny] [na etykięcie] *Chamoerhododendros Montana Allobrogum Oleastrifolio, seu Lentisci folio minus odora, Lobelli*⁹⁵

Fol. 69

[fragment rošliny] [na etykięcie] *Caryophyllata Montana tertia Clusii*⁹⁶, flore pleno prolifero, Jacobi Breynii in *Viridae: Bous:*

[karta nienumerowana]

[na karcie] Num VI. 6

[na etykięcie] *Plantae rariores Borussiacae Et Cassubicae à Jacobo Breyni Gedanensi Collectae, arte exsiccatae ataq. In hoc Libro Secundo Studio., non eo, quo debebant ordine propositae et per nomina Bauhiniana explicatae An: 1673*
[pieczęć okrągła] Acad. Lugd. Bat. Bibl.

[na karcie] 6. [pieczęć] ACAD LUGD

Fol. 45

[fragment rošliny] [na etykięcie] *Vicia dumetorum Maxima seicata, Multi floribq*⁹⁷ candidis venis purpur eis distinctis; *Vicia hancpulcherrimam in Viridario Borussiaco et Casubico describimq.*

Fol. 46

[fragment rošliny] [na etykięcie] *Vicia minima vernalis radice tuberosa, de qua in Viridario nostro Borussiaco. An Vicia praecox venna, minima Sloniensis, semine hexedro Morison[n]i.*

⁹³ Pierre Belon (1517–1564) – francuski naturalista i dyplomata zainteresowany m.in. botaniką. Autor m.in. *De arboribus Coniferis, Resiniferis aliisque semper virentibus* (1553).

⁹⁴ Rošlina opisana przez J. Breynę'a w: *Miscellanea Curiosa*, An. 3: 1672, s. 511.

⁹⁵ Mathias de l'Obel, Mathias de Lobel (Matthaeus *Lobelius*) (1538–1616) – flamandzki lekarz i botanik.

⁹⁶ Rošlina opisana przez J. Breynę'a w: idem, *Centuria*, s. 130 n.

⁹⁷ Rošlina opisana przez J. Breynę'a w: idem, *Prodomus I*, s. 52.

Fol. 48

[fragment rośliny] [na etykietach] Onobrychis X floribq. Viciae dilute coeruleis, casp: Bauh: Onobrychis quibusdam subcoeruleo flore, Joh: Bauh: Onobrychis Secunda, Clusii. Qvam raro a Clusio in Austria; tam copiose in loco avenostro quodam Cassubiae a me reperta.

Fol. 49

[fragment rośliny] [na etykietach] Junc[us] alpin[us] cum cauda Leporina, Joh: Bauh: Junc[us] alpin[us] capitulo lanuginoso, C. Buhini in Prod:

Fol. 50

[fragment rośliny] [na etykietach] Gramen nemorosum hirsutu[m] primum, sive latifolium majq., Casp: Bauhini Gramen rore lucidum nemoroese, sive Luzulae, J: Bauh: Gramen hirsutum nemorosum, Lobelii

Fol. 51

[fragment rośliny] [na etykietach] Gramen nemorosum hirsute. quartu., sive Gramen hirsutum capitulo globoso, C.B: Gramen Lucidum, Taber⁹⁸: Gramen capitulo lucido globoso Tabernaemontani, Joh. Bauhini.

Fol. 53

[fragment rośliny] [na etykietach] Gramen Sylvaticu. parvu. tenuifolium rigidiusculum, Joh: Bauhini. Gramen nemorosum globm. 3, sive Gramen nemorosum. Spica ruffescente molli, C.B. Gramen nemorosum 1, Tab:

Fol. 54

[fragment rośliny] [na etykietach] Gramen spicatum montanum et nemorosum 4, sive Gramen caryophyllatum montanum Spicae varia, Caspari Bauhini. Gramen caryophyllatum montanum Spica varia Caspari Bauhini, Joh: Bauh:

Fol. 55

[fragment rośliny] [na etykietach] Gramen Mariae odoratum, Joh: Bauh: Gramen paniculatum montanu[m] 2, sive Gramen paniculatum odoratum, casp: Bauh. Icon apud Johannem et Casparum Bauhinu[m], à planta in cedis nata malefacta, parvum valet: at Gramen glumis variis, Casp: Bauh: nihil aliud, qvam Gramen Mariae hoc in [skreslone] montosis collectum. Apu nos in Prussia ade-

⁹⁸ (Jacobus Theodorus) Tabernaemontanus (1522–1590) – niemiecki lekarz i aptekarz, botanik.

nodum copiose oritur, et à mulierculis rizotomis primo vere infassiculis venale odoris gratia affertur.

Fol. 56

[fragment rośliny] [na etykiecie] Gramen nemorale avenaceum alterum ex fusco xerampelinum et lucidu[m] Danicum, Adver: et Joh: Bauhinia: Gramen avenaceum 4, sive capillaceum minoribq glumis, Caspari Bau:

Fol. 57

[fragment rośliny] [na etykiecie] Perfoliata alpine magna, langifolia, Joh: Bauh: Perfoliata Montana latifolia, Caspari Bauhini. Perfoliata Montana, Camerarii

Fol. 58

[fragment rośliny] [na etykiecie] Meum Silesiacum, Camerarii, flore amethystino. Cicutaria latifolia hirsuta, flore amethystino, Joh: Bauh:⁹⁹ Cicutaria paluferis, latifolia rubore, Casp: Bauhini.

Fol. 59

[fragment rośliny] [na etykiecie] Apium petroleum, sive montanum album, Joh: Bauhini, tenujoribq foliis.

Fol. 60

[fragment rośliny] [na etykiecie] Apium petroleum, sive montanum album, Johannis Bauhini latiore folio. Dancq montanq Apiifoli [skreślone] mino. Casp: Bauh: in Prod: icon: Dancq montanq Apiifolio albicans, Casp: Bauh: in Pin:

Fol. 61

[fragment rośliny] [na etykiecie] Thalictrum septimu[m], sive Thalictrum praterse angustissimo folio, Casp: Bauh:

[karta nienumerowana]

[na karcie] Num VII. 7

[na etykiecie] Plantae rariores Borussiacae Et Cassubicae à Jacobo Breynio Gedanensi collectae, arte exsiccatae atq. In hoc Libro tertio studio., non eo, quo debebant ordine prositae et per nomina Bauhiniana explicatae An: 1673 [pieczęć okrągła] Acad. Lugd. Bat. Bibl.

[na karcie] 7 [pieczęć] ACAD LUGD

⁹⁹ Roślina opisana przez J. Breynèa w: idem, *Prodomus I*, s. 29.

Fol. 22

[fragment rośliny] [na etykietach] *Stoechas citrina Germanica latiore folio*, Joh: Bauhini. *Elichryson VII*, sive *Stoechas citrine latifolia*, Casp: Bauh: *Amaranth[us] lute[us]*, *Fuchsii*, *Tragi*¹⁰⁰, primq *Tabernaemont*: Casparq Bauhinq in *Pinace*. Haec etiam c[u]m *Helichryso 4* quae *Stoechas citrine tenuifolia Narbonensis*, J; Bau: confundit.

Fol. 23

[fragment rośliny] [na etykietach] *Stoechas citrina Germanica latiore folio*, squamulis corymboru. Minoribq.

Fol. 24

[fragment rośliny] [na etykietach] *Stoechas aurea Germanica*. Colorem medium inter praecedentem citrinam, et sequentem ignstentem obtinet

Fol. 25

[fragment rośliny] [na etykietach] *Stoechas ruffa*, sive colore igneo *Cassubica Latiore folio*.

[fragment rośliny] [na etykietach] *Stoechas ignescens*¹⁰¹, sive *ruffa Casibica Latiore folio*.

Descriptio cum praecedentis, in *Viridario Borussiano* et *Historia exoticarum* sequentur.

[fragment rośliny] [na etykietach] *Stoechas ruffa*, sive colore igneo *Cassubica Latiore folio*.

Fol. 26

[fragment rośliny] [na etykietach] *Gnaphalium ad Stoechadem citrinam accedens*, *Johannis Bauhini*. *Helichrysum 8*, sive *Elichrysum Sylvestre latifolium capitulis conglobates*, Cas: Bauh:

Fol. 27

[fragment rośliny] [na etykietach] *Gnaphalium medium*, *Tabernaemontani*. *Gnaphalio vulgari simile*, *Johannis Bauhini*. *Gnaphalium 4*, sive *mediu[m]*, *Caspari Bauhini*.

¹⁰⁰ Hieronim Bock zwany Tragus (1498–1554) – duchowny luterański i botanik, autor *New Kreuterbuch von Unterscheidt, Würckung und Namen der Kreuter, so in teutschen Landen wachsen*.

¹⁰¹ Roślina opisana przez J. Breynę w: *Miscellanea Curiosa*, An. 4/5: 1673, s. 144; idem, *Centuria*, s. 145.

Fol. 29

[fragment rośliny] [na etykietach] Gnaphalium montanum flore rotundiore candido, Caspari Bauhini. Gnaphalium montanum album, Lobelii. Pilosella major flore candido, Joh: Bauhini.

Fol. 30

[fragment rośliny] [na etykietach] Gnaphalium montanum flore rotundiore roseo, Caspari Bauhini. Pilosella major flore magis pupurasante, Joh: Bauhini

Fol. 32

[fragment rośliny] [na etykietach] Gnaphalium montanum longiore flore purpureo. Pilosella minor flore purpurante, Johannes Bauhini.

Fol. 33

[fragment rośliny] [na etykietach] Gnaphalium montanum longiore flore purpureo, punctulis nigris insperis. Notandum: Quia Casparq Bauhinq Gnaphalio montano longiore flore, etiam folia angustiora, quam flore rotundiore adscribit: ideo à fratre Johanne repretenditur, quod inter folia nullu., sed inter flores potissimum discrimen at quod haec Gnaphalia praedicta cum brevioribq longioribq q floribq affirmant. Reperitur vero hic quaedam etiam species cum floribq longioribq, cujq folia angustiora, uti a Casparo Bauhino annotatu.: de quo in nostro Viridario Borussiano plura.

Fol. 35

[fragment rośliny] [na etykietach] Pilosella minoris flore, hirsutior et elatior non repens, Johannes Bauhini. Pilosella major erecta, Casp: Bauh: An Hieracium XXII sive murorum angustigolium non sinnatu., Casp: B: in Prodomo.

Fol. 36

[fragment rośliny] [na etykietach] Hieracium montanu[m] hirsute[m] VI, sive Hieracium alpine[m] latifolium hirsutie incanu[m] flore magno, Casp: Bauh: Hieracium latifoliu[m] 1, Clusii; Hieraciu[m] latifoliu[m] Pannonicu[m], cam: Hieraciu[m] Pannonicum latifoliu[m] 1 Clusio, Pilosellaemajori, sive Pulmonariae luteae accidens, Joh: Bauh.

Fol. 37

[fragment rośliny] [na etykietach] Hieracium caule aphylo hirsutum, Joh: Bauhini, folii latioribq.

Fol. 39

[fragment rośliny] [na etykietach] Hieracium fruticosum angustifolium minimu[m]: quos Hieracium fruticosum VI in Viridario Boruss:

Fol. 40

[fragment rośliny] [na etykietce] Hieracium fruticosu[m] angustifoliu[m] medium combellatum: quod Hieracium fruticosum V, in Viridario Borussiaco.

Fol. 41

[fragment rośliny] [na etykietce] Scorzonera Latifolia 4, sive humilis nervosa, Casp: Bauhini. Scorzonera humilis latifolia Pannonica 2, Clus: Tragopogonis Species, sive Scorzonera humilis latifolia, Johannis Bauhini

Fol. 42

[fragment rośliny] [na etykietce] Scorzonera angustifolia prima, Caspari Bauhini. Scorzonera humilis angustifolia et Pannonica tertia, Clusii. Tragopogonis species, sive Scorzonera humilis angustifolia, Johannis Bauhini.

Fol. 44

[fragment rośliny] [na etykietce] Stoebe Gallica et Austriaca, Cl. Stoebe foliis laciniatis 3, sive Stoebe major caliculis non splendentibq, Caspari Bauhini. Centaurii majoris species tenuifolia, Johannis Bauhini. Ratione loci variat; unde a Clusio in elatiorem et humiliorem distingatur.

[karta nienumerowana]

[na karcie] Num VIII. 8

[na etykietce] Plantae rariores Borussiacae et Cassubicae à Jacobo Breynio Gedanensi

Collectae, arte exsiccatae ataq. In hoc Libro Quarto studio., non eo, quo debebant ordine propositae et per nomina Bauhiniana explicatae An:1673 [pieczęć okrągła] Acad. Lugd. Bat. Bibl.

[na karcie] 8 [pieczęć] ACAD LUGD

Fol. 1

[fragment rośliny] [na etykietce] Eahium montanum floreex dilute coeruleo et albo variegato. Apud nos, in Cassubia sed raro reperitur.

Fol. 2

[fragment rośliny] [na etykietce] Echium montanum flore purpuro violaceo

Fol. 3

[fragment rośliny] [na etykietce] Echium montanum flore carneo.

Fol. 6

[fragment rośliny] [na etykietach] Alysson 2, sive Thlaspi Alysson dictum campestre minq, Caspari Bauhini. Ayssum minimum, Clusii, Thlaspi minq quibqdem, aliis Alysson minq, Joh: Bauh:

Nadesłany 5 V 2018

Nadesłany po poprawkach 17 IX 2018

Zaakceptowany 28 IX 2018

Dr Katarzyna Pękacka-Falkowska
Katedra i Zakład Historii i Filozofii Nauk Medycznych
Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu
e-mail: pekackafalkowska@ump.edu.pl
ORCID: 0000-0003-2068-7957

HORTI SICCI OF JACOB BREYNE OF 1659 AND 1673

Summary

Key words: Royal Prussia – 17th century, history of botany, historical herbaria – the 17th century, *herbarium vivum*, ethnobotany

Jacob Breynē, who lived in Gdańsk in the 17th century, was one of the most important botanists in the Polish-Lithuanian Commonwealth. He was fascinated with the exotic flora and was also interested in the flora at home. Like many other botanists in Gdańsk in the 17th century, he planned to publish the work devoted to autochthonous plants of Royal Prussia and Kashubia, but his plans were interrupted by his death. In the collection of Naturalis Biodiversity Centre in Leiden there are preserved two of his *horti sicci* prepared correspondingly in 1659 and 1673, where specimens of indigenous plants from Gdańsk Pomerania were included. They are the oldest sources of this kind to be found in the territories of early modern Poland. The author of the article presents the botanic interests of Jacob Breynē in the Pomeranian local flora. The edition of the texts from the Leiden herbaria was enclosed.

DIE HORTI SICCI DES JACOB BREYNE VON 1659 BIS 1673

Zusammenfassung

Schlüsselwörter: Königlichen Preußens im 17. Jahrhundert, Geschichte der Botanik, historische Herbarien im 17. Jahrhundert, *herbarium vivum*, Ethnobotanik

Der im 17. Jahrhundert in Danzig lebende Jacob Breynē war einer der wichtigsten Botaniker in der polnisch-litauischen Republik. Neben einer Faszination von exoti-

scher Flora legte er ein ausgeprägtes Interesse für die heimische Flora an den Tag. Wie viele andere Danziger Botaniker im 17. Jahrhundert plante er die Publikation einer Arbeit über die heimischen Pflanzen des Königlichen Preußens und Kaschubiens, jedoch wurden seine Pläne durch den Tod durchkreuzt. In den Sammlungen des Naturalis Biodiversity Center in Leiden haben sich aber zwei seiner *horti sicci* erhalten, die in den Jahren 1659 und 1673 angelegt wurden und die Exemplare von einheimischen Pflanzen des Pommerellen enthalten. Dabei handelt es sich um die ältesten erhaltenen Quellen dieser Art aus dem Gebiet des heutigen Polen. Der Artikel behandelt die botanischen Interessen von Jacob Breyne für die lokale Flora in Pommern. Angefügt ist ihm eine Edition der Texte aus den Herbarien in Leiden.

BIBLIOGRAFIA

Adriani Spigellii Bruxellensis Philosophi Ac Medici Patavini Isagoges In Rem Herbariam Libri Duo: Cum Indice Rerum; Capitem / Adriaan van de Spiegel. – Editio prioribus correctior. Helmestadii: Heitmullerus, 1667. e-Resource: <http://diglib.hab.de/drucke/mx-171-7s/start.htm>

Bauhin, Caspar. *Phytopinax seu Enumeratio plantarum ab Herbariis nostro seculo descriptarum, cum earum differentiis: cui plurimarum hactenus ab iisdem non descriptarum succinctae descriptiones & denominationes accessere: Additis aliquot hactenus non sculptarum plantarum vivis iconibus: / Casparo Bauhino Botanico & Anatomico Acad. Basileens. ordin. Auctore*. Basileae: per Sebastianum Henricpetri, 1596. e-Resource: <http://docnum.u-strasbg.fr/cdm/ref/collection/coll13/id/45827>

Bauhin, Caspar. *Pinax theatri botanici*. Basileae Helvet.: Sumptibus & typis Ludovici Regis, 1623. e-źródło: <http://bibdigital.rjb.csic.es/ing/Libro.php?Libro=1442>

Benkert, Davina. "The 'Hortus Siccus' as a Focal Point: Knowledge, Environment, and Image in Felix Platter's and Caspar Bauhin's Herbaria." In *Sites of Mediation: Connected Histories of Places, Processes, and Objects in Europe and Beyond, 1450–1650*, edited by Susanna Burghartz, Lucas Burkart and Christine Göttler, 211–239. Leiden: Brill, 2016.

Bernoulli, Johann. *Johann Bernoulli's Reisen durch Brandenburg, Pommern, Preußen, Curland, Rußland und Polen in den Jahren 1777 und 1778*. Leipzig: Fritsch, 1779. e-Resource: http://digital.bib-bvb.de/view/bvbmets/viewer.0.6.2.jsp?folder_id=0&dvs=1524388118159~461&pid=2898229&locale=pl&usePid1=true&usePid2=true

Bibliotheca Academiae Lugduno-Batavae. Catalogus deel XIV. Inventaris van de Handschriften. Eerste Afdeeling. Leiden: Leiden Universiteits-Bibliotheek, 1932.

Breyne, Jacob, Johann Philipp Breyne and Johann Friedrich Bartel. *Herrn Doct. Johann Philipp Brayne nachgelassenen berühmten Naturalien Cabinets welches in Danzig in der Langgasse für baares Danziger Geld den 1765 etc.* Danzig: gedruckt bey Johann Friedrich Bartels, 1765.

Breyne, Jacob. "Obs. CCLXXXIX–CCXVIII." *Miscellanea Curiosa* 3 (1673): 509–518.

- Breynę, Jacob, Gedanensis. "Obs. CXXIX–CXXXIX, CXLIX–CLIII." *Miscellanea Curiosa* 4 (1674): 138–146, 192–195.
- Breynę, Jacob. *Exoticarum aliarumque Minus Cognitarum Plantarum Centuria Prima cum Figuris Æneis Summo studio elaboratis*. Gedani: Rhetius, 1678. e-Resource: urn:nbn:de:bvb:29-bv039804209-7
- Breynę, Jacob. *Prodromus fasciculi rariorum plantarum, Anno M.DC.LXXIX. in hortis Celeberrimis Hollandię, pręfertim Incomparabili & Nobilissimo illo Florę Pandocheo Illustrissimi atqve Excellentissimi Domini, Domini Hieronymi van Beverningk etc. observatarum a Jacobo Breynio, Gedanensi. Cui accedunt Interrogationes de nonnullis Plantarum ab Auctore in Centuria prima descriptarum partibus, quibus, tempore editionis Centurię primę, Idem ille ut plurimum destitutus fuit*. Gedani: Rhetius, 1680. e-Resource: <http://bibdigital.rjb.csic.es/ing/Libro.php?Libro=1489>
- Bujack, Johann Gottlieb. "Über preußische Naturforscher des 16ten, 17ten und 18ten Jahrhunderts. Bibliografisch-literarische Skizzen. Die Danziger Jacob Breyn, Johann Philipp Breyn und Jacob Theodor Klein." *Preußische Provinzial-Blätter* 23 (1840): 193–209, 344–359.
- Catalogi plantarum quę A. 1651 Varsavię in hortis botanicis regis Ioannis Casimiri colebantur, secundum conspectus hortulanorum Bartholomei Gei et Jacobi Haic: accedit catalogus tertius plantarum indigenarum, quę circa Varsavię nascuntur; Królewskie ogrody botaniczne króla Jana Kazimierza w Warszawie oraz systematyczny spis roślin tamże hodowanych*. Edited by Józef Rostafiński. Kraków: Academia Litterarum et Scientiarum Polonę apud Bibliopolam G. Gebethner et Wolff & Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1928. e-Resource: <http://kpbk.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=49230&from=pubindex&dirids=27&lp=111>
- Clokie, Hermia Newman. *An account of the herbaria of the Department of Botany in the University of Oxford*. Oxford: Oxford University Press, 1964. e-Resource: <https://doi.org/10.5962/bhl.title.13736>
- Conwentz, Hugo Wilhelm. "'Oelhafens Elenchus' plantarum circa Dantiscum nascentium." *Schriften der Naturforschenden Gesellschaft Danzig NF 4* (1877): 1–33.
- Conwentz, Hugo. "Westpreußische Botaniker der Vergangenheit." *Berichte der Deutschen Botanischen Gesellschaft* 29 (1911): 6–15.
- Cooper, Alix. *Inventing the Indigenous: Local Knowledge and Natural History in Early Modern Europe*. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Dalechamps, Jacques. *Historia generalis plantarum [...] [Pars prima]*. Lugduni : Apud Gvlielmvm Rovillivm, 1586. e-Resource: <http://bibdigital.rjb.csic.es/ing/Libro.php?Libro=4729>
- Doroszewska, Alina. "The oldest botanical garden in Warsaw." In *Studies on the history of Botanical Gardens and Arboreta in Poland*, edited by Alicja and Bogdan Zemanek, 47–58. Kraków: Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN, 1993.
- Doroszewska, Alina. "Królewskie ogrody botaniczne w Warszawie za Jana Kazimierza." *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 31 (1986): 397–410.
- Du Plessis, Enid and Mary Gunn. *The Flora Capensis of Jakob and Johann Philipp Breynę*. Johannesburg: Brenthurst Press, 1978.
- Eichstaedt, Lorenz and Johann Möller. *Exercitatio phytologica de plantis in genere*. Gedani: [s.n.], 1648. e-Resource: <http://digital.slub-dresden.de/werkansicht/df/7323/1/>

- Elenchus plantarum, circa nobile Borussorum Dantiscum, sua sponte nascentium D. Nicolai Oelhafii etc. cum synonymia earundem latina et germanica, indice autorum, locis natalibus, florum temporibus et viribus, denuo recensitus ac locupletatus a successore eius, (Laurentio Eichstadio) de quo in praefatione.* Gedani: Rhete Georg – Vidua et Haeredes, 1656. e-Resource: <https://doi.org/10.5962/bhl.title.45250>
- Erndtel, Christian Heinrich. „*Viridarium, Warsaviense sive Catalogus Plantarum Circa Warsaviam Crescentium.*” In Christian Heinrich Erndtel. *Warsavia Physice Illustrata, Sive De Aere, Aquis, Locis Et Incolis Warsaviae, Eorundemque Moribus Et Morbis Tractatus; Cui Annexum Est Viridarium, Vel Catalogus Plantarum Circa Warsaviam Nascentium*, 1–132. Dresdae: apud Ioh. Christoph. Zimmermanni haered. & Ioh Nicol. Gerlachium, 1730. e-Resource: <http://bcpw.bg.pw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=1304&from=publication>
- Fleischer, Alette. “Gardening Nature, Gardening Knowledge: the Parallel Activities of Stabilizing Knowledge and Gardens in the Early Modern Period.” In *Gardens, Knowledge and the Sciences in the Early Modern Period*, edited by Hubertus Fischer, Volker R. Remmert and Joachim Wolschke-Bulmahn, 294–296. Basel: Birkhäuser – De Gruyter, 2016.
- Fleischer, Alette. *Rooted in fertile soil: seventeenth-century Dutch gardens and the hybrid history of material and knowledge production, proefschrift.* Twente: [s.n.], 2010. e-Resource: DOI 10.3990.1.9789036530972.
- Flis, Stanisław. “Maciej Ernest Borecki (Boretius) – Znany lekarz mazurski XVIII wieku.” *Polski Tygodnik Lekarski* 38 (1956): 1637–1638.
- Flis, Stanisław. “Panegiryk z pierwszej połowy XVIII wieku ku uczczeniu pamięci Macieja Ernesta Boretiusa (Boreckiego).” *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 4 (1964): 514–519.
- Helwing, Georg Andreae. *Supplementum florum Prussicae: seu enumeratio plantarum indigenarum post editam Floram quasimodogenitam additis synonymiis, appellationibus Latino-Germanico-Polonicis, nec non observationibus quibusdam curiosis, ultra numerum quadringentesimum aucta.* Gedani: Typis Thomae Johannis Schreiberi, Senatus & Athenaei Typographi, 1726. e-Resource: <http://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/106193/1/>
- Helwing, Georg. M. *Georgii Andreae Helwingii, pastor. Angerburg. [...] Florae campana seu pulsatilla cum suis speciebus et varietatibus methodice considerata et interspersis variis observationibus oculis curiosorum exposita, cum XII iconibus, quarum nonnullae nunquam ante hac aeri incisae. [Florae campana seu pulsatilla cum suis speciebus et varietatibus methodice considerate].* Lipsiae: Tietze, 1719. e-Resource: <https://polona.pl/item/m-georgii-andreae-helwingii-pastor-angerburg-florae-campana-seu-pulsatilla-cum,NzUzMDA4OTU/>
- Helwing, Georg. *Helwingii, Georgii Andreae, cum praefatione Johannis Philippi Breynii, in qua de scriptoribus rerum naturalium Borussiae & Poloniae agitur, & multi errores Florae Prussicae modeste corriguntur, Flora quasimodogenita, sive enumeratio aliquot plantarum indigenarum in Prussia, quarum in herbariis hectenus editis Borussicis aut nulla, aut superficiaria facta est mentio, additis nonnullis iconibus descriptionibus et observationibus nec non annexo florilegio ad clima Prussiae accom-*

- modato, in gratiam botanophilorum adornata, sp.* Gedani: Imprimebat Joannes Daniel Stollus, 1712. e-Resource: http://atena.beic.it/view/action/nmets.do?DOCCHOICE=6925666.xml&dvs=1524384846621~24&locale=pl&search_terms=&show_metadata=true&adjacency=&VIEWER_URL=/view/action/nmets.do?&DELIVERY_RULE_ID=7&divType=&usePid1=true&usePid2=true
- Klinggräff, Hugo von. "Zur Geschichte der Botanik in Preussen." *Der neuen Preuß. Prov.-Blätter* 5 (1854): 53–63.
- Kurkowa, Alicja. *Jakub i Jan Filip Breynowie: studium z dziejów kultury książki XVII i XVIII wieku*. Wrocław, Warszawa, Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989.
- Loesel, Ioannes. *Flora Prussica; sive, Plantae in regno Prussiae sponte nascentes. Quarum catalogum & nomina Johannes Loeselius [...] olim disseruit, nunc additis nitidissimis iconibus rariorum partim ab aliis nondum delineatarum plerarumque Prussiae propriarum & inquilinarum plantarum, earundemque accurata descriptione, nec non adjectis synonymiis veterum botanicorum, interspersisque observationibus historico-philologico-criticis & medio-practicis noviter efflorescentes curante Johanne Gottsched*. Regiomonti: sumptibus typographiae Georgianae, anno 1703. e-Resource: http://dfg-viewer.de/show/?tx_dlf%5Bid%5D=http%3A%2F%2Fdigital.ub.uni-duesseldorf.de%2Foai%2F%3Fverb%3DGetRecord%26metadataPrefix%3Dmets%26identifier%3D4722104&tx_dlf%5Bpage%5D=1&tx_dlf%5Bdouble%5D=0&cHash=0ba9421b7cff41d132a7846b31d6cc83
- Lyskanowski, Marcin. "Polonica w czasopiśmie XVII i XVIII wieku 'Miscellanea Curiosa.'" *Historia nauk biologicznych i medycznych* 5 (1961): 55–62.
- Mentzel, Christian. *Centuria plantarum circa nobile Gedanum sponte nascentium adjecta appendicis loco ad Elenchum plantarum gedanensium excell. & exper. Dn Nicolai Oelhafii, regi medici, et physici gedanensis*. Dantisci: Andreae Hünefeldij, 1650.
- Mentzel, Christian. *Pinax botanonymos polyglottos katholikos, Index nominum plantarum universalis, : diversis terrarum, gentiumque linguis, quotquot ex auctoribus ad singula plantarum nomina excerpti & juxta seriem A.B.C. collocari potuerunt, ad unum redactus, videlicet: Europaeorum Latinâ sive vetere Romanâ, Graecâ antiquâ, Italicâ cum suis, Hetruriâe, Iстриae, Venetorum, Forojuliensium, nec non insularum adjacentum Malthae, Cretae vel Candiae, Lesbi, &c. Dialectis, Hispanicâ, Lusitanicâ & in ea regnorum Cataloniae, Valentiae, &c. Gallicâ vetere & neotericâ cum suis, Burgundiae, Narbonae, Parisiensium, &c. idiomatibus. Anglicâ, Scoticâ & Irlandicâ. it: Danicâ, Germanicâ cum suis, Silesiorum, Marchicorum, Pomeranorum, Borussorum &c. sermonum proprietatibus. Belgicâ cum sua Brabanticâ. Bohemicâ, Polonicâ, Lituanicâ, Vinidicâ, Rutenicâ, Wallachicâ olim Dacicâ, Hungaricâ, Sclavonicâ, Croaticâ. &c. Asiaticorum, Hebraeâ, Chaldaicâ, Syriacâ, Arabicâ, Turcicâ cum sua Tripolitana, &c. Tartaricâ, Persicâ, Malabaricâ, Bramanicâ olim Brachmanicâ, prophetarum, magorum[ue], veterum, Zeilanicâ sive Cingalicâ, Javanicâ, Bengalicâ, Sinicâ, Japonicâ, Malaicâ, Coreicâ. &c. Africanorum Aegyptiacâ, Aethiopicâ, Mauritanicâ sive Barbaricâ & Tunensium, cum poenorum antiqua, Canaricâ & Madagascaricâ. Americanorum, Brasilianâ, Virginianâ, Mexicanâ & adjacentium populorum aliorum[ue] in insulis, & continente solo, hinc inde habi-*

- tantium, quorum sermonum nomina non omnibus, sed quibusdam tantum plantis, quotquot apud auctores reperta fuerunt, sparsim adposita sunt. Characteribus Latinorum, Graecorum & Germanorum maximè per Europam usitatis conscriptus, & ita concinnatus, ut plantarum genera, species, colorum & quarumvis partium differentiae, quotquot erudicti ad hunc usque diem adnotarunt, ordine legitimo inter se collocarenrur: citatis (quod improbum laborem requisivit) classicorum auctorum & eorum, qui in plerisque suprâ laudatis linguis scripserunt, locis genuinis & correctis, ab ipso Hippocrate ad nostri s: Berolini, cum gratiis & privilegiis decennialibus S. Caes. Maj. & Sereniss. Elect. Brandenb. [i. e. Berlin]: Sumptibus auctoris. Prostat apud Danielem Reichelium. Ex officina Rungiana, M. DC. LXXXII. [1682]. e-Resource: <https://www.biodiversitylibrary.org/bibliography/86616#/summary>*
- Mokrzejcki, Lech, ed. *Gdańskie Gimnazjum Akademickie, vol. 2: Wybór źródeł z XVI i XVII wieku*. Gdańsk: Wyd. UG, 2008.
- Molhuysen, Philip Christiaan. *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit 1574–1811, Deel 5: 1725–1765, Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit. Vijfde deel: 10 Febr. 1725 – 8 Febr. 1765*. Gravenhage: M. Nijhoff, 1921. e-Resource: http://resources.huylgens.knaw.nl/retroboeken/leidsche_universiteit/#page=587&accessor=toC&source=5; <https://science.naturalis.nl/en/collection/naturalis-collections/botany/>
- Oelhaeus, Nicolaus. *Elenchus plantarum circa nobile Borusforum Dantiscum suâ sponte nascentium. : Earundem Synonyma Latina & Germanica, loca natalitia, florum tempora & vires exhibens*. Dantisci: Typis & impensis Georgi Rheti, 1643. e-Resource: <https://fbc.pionier.net.pl/details/nnh7dRm> (wyd. 1656).
- Oglivie, Brian W. *The Science of Describing: Natural history in Renaissance Europe*. Chicago, London: University of Chicago Press, 2008.
- Oostroom, Simon Jan van. "Een 17de eeuwsch herbarium uit de omgeving van Danzig." In *Gedenkboek J. Valckenier Suringar, 24 December 1864 – 17 October 1932*, 208–217. Wageningen: Nederlandsche Dendrologische Vereeniging. H. Veenman & Zonen, 1942.
- Pękacka-Falkowska, Katarzyna. "Johann Philipp Breynia i jego ogrody: hortus vivus i hortus siccus." In *Natura Homines. Studia z historii środowiskowej, vol. 1: Historia – klimat – przyroda. Perspektywa antropocentryczna*, edited by Piotr Oliński and Wojciech Piasek, 217–228. Toruń: Wyd. UMK, 2018 [in press].
- Pękacka-Falkowska, Katarzyna. "Wstęp." In Christian Heinrich Erndtel. *Pamiętnik podróży uczonej do Anglii i Holandii (1706–1707)*. Translated and edited by Katarzyna Pękacka-Falkowska and Halina Bogusz, 9–36. Warszawa: Muzeum Pałaca Króla Jana III w Wilanowie, 2018.
- Rauschert, Stephan. "Das Herbarium von Paul Herman (1646–1695) in der Forschungsbibliothek Gotha." *Hercynia N.F.* 7 (1970): 301–328.
- Reyger, Gottfried. *Soc. Phys. Ged. Secretarii. Tentamen Florae Gedanensis Methodo Sexuali Adcommodatae*. Dantisci: Apud D.L. Wedel, [1764–1766]. e-Resource: <https://doi.org/10.5962/bhl.title.45250>
- Scheuchzer, Johann Jakob. *Agrostographia sive Graminum, Juncorum, Cyperorum, Cyperoidum, iisque affinium Historia*. Tiguri (Zurich): Typis et Sumptibus Bodmerianis, 1719. e-Resource: <http://bibdigital.rjb.csic.es/ing/Libro.php?Libro=3541>

- Spalik, Krzysztof. "Pre-Linnaean herbaria viva of Helwing in the collections of the National Library of Poland and the University of Warsaw." *Acta Societati Botanicorum Poloniae* 83 (2014): 13–16. DOI: <https://doi.org/10.5586/asbp.2014.008>
- Stafleu, Frans Antonie and Richard S Cowan. *Taxonomic literature: a selective guide to botanical publications and collections with dates, commentaries and types*, vol. 1. Utrecht: Bohn, Scheltema & Holkema, 1976. DOI: <https://doi.org/10.5962/bhl.title.48631>
- Sulma, Tadeusz and Zofia Schwarz. "Z dziejów botaniki na Pomorzu Gdańskim. Cz. II: Rozwój botaniki w Gdańsku w dobie Oświecenia." *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej* S.B. 27 (1977): 63–118.
- Sulma, Tadeusz and Zofia Schwarz. "Z dziejów botaniki na Pomorzu Gdańskim." *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej* 14 (1968): 25–74.
- Szwarc, Zofia. "Prywatne ogrody botaniczne a rozwój nauk przyrodniczych w ośrodku gdańskim w XVI–XVIII w." *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 31 (1986): 411–444.
- Szybawska, Urszula and Magdalena Madeja-Grzyb. *Herbaria i florilegia od XV do XVIII wieku ze zbiorów PAN Biblioteki Gdańskiej*. Pruszcz Gdański: Wyd. Jasne, 2017.
- Targosz, Karolina. *Jacob Breynius 1637–1697, 'botanicus celeberrimus' w wymiarze europejskim*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, Komisja Historii Nauki, 2010.
- The Sloane herbarium: an annotated list of the Horti sicci composing it; with biographical details of the principal contributors, based on records compiled by the late James Britten*. With an introd. by Spencer Savage. Rev. and edited by J. E. Dandy. London: Printed by order of the Trustees of the British Museum, 1958. e-Resource: <https://archive.org/details/taxonomiicliterat11976staf>
- Thijsee, Gerard. "Gedrooge schatten." In *Bloeiende kennis: Groene ontdekkingen in de Gouden Eeuw*, 49–50. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2012.
- Vines, Sydney Howard. "Robert Morison and John Ray." In *Makers of British Botany. A collection of biographies by living botanists*, edited by F. W. Oliver. 8–43. Cambridge: Cambridge University Press, 1913.
- Wigand, Johann. *Catalogvs herbarvm in Borvssia nascentium. In Vera historia de succino Borussico, de alce Borussica, & de herbis in Borussia nascentibus. Item, de sale creatura Dei saluberrima, consideratio methodica, & theologica, etc.*, 48–88. Ienae: Typis Tobiae Steinmanni, Anno XC. [1590]. e-Resource: http://digital.bib-bvb.de/view/bvbmets/viewer.0.6.2.jsp?folder_id=0&dvs=1524129806321~940&pid=1931790&locale=pl
- Zasławska, Danuta Natalia. "The Floral Still Lives of Andreas Stech." *Acta Historiae Artium Balticae* 1 (2005): 101–137.
- Zemanek, Alicja. "Odnalezienie prawdopodobnych śladów pierwszego polskiego zielnika królewny Anny Wazówny." *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 41 (1996): 197–206.
- Ziarnek, Magdalena. *Badacze szaty roślinnej Pomorza sprzed 1945 roku*. Szczecin: Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny. Zakład Botaniki i Ochrony Przyrody, Lonicera Krzysztof Ziarnek, 2012.